

Újszövetség-ismeret
Főiskolai segédlet
I. félév

Sola Scriptura Teológiai Főiskola
Levelező tagozat

Az Újszövetség könyvei és irodalmi műfajai

Az „Újszövetség” kifejezés jelentéstartalma (gör. *Kainé diathéké*, lat. *Novum Testamentum*): olyan szövetség, melyben az egyik fél határozza meg a feltételeket, a másik fél pedig csak választhat, hogy elfogadja-e azokat, vagy sem (ld. pl. Zsid. 8,8-11, 9,15-17), ilyen értelemben tekinthető „végrendeletnek”.

Az Újszövetség könyveinek műfaji besorolása (összesen 27 könyv):

- 4 evangélium (Máté ev., Márk ev., Lukács ev., János ev. - Jézus „életrajza”)
- 1 történeti könyv (Ap. csel., szoros kapcsolat Lukács evangéliumával)
- 21 apostoli levél, ezen belül:
  - Pál apostol gyülekezeti levelei (Róm., I-IKor., Gal., Eféz., Fil., Kol., I-II. Thessz.)
  - Pál apostol adott személyeknek szóló, „lelkipásztori” levelei (I-II. Tim., Titus, Filem.)
  - Zsidókhoz írt levél (egyesek a katolikus levelek közé sorolják, Pál szerzősége nem egyetemesen elfogadott)
  - más apostolok egyetemes („katolikus”) levelei (Jak. I-II. Pét., I-II-III. Ján., Júd.)
- 1 próféta (apokaliptikus) könyv (Jelenések)

Egy iraton belül több műfaj is megjelenhet, alárendelve a könyv üzenetének.

Próféciák mint műfajtól függetlenül megjelenő kijelentések, az isteni ihletettség „pecsétjei”.

Az egyes iratok keletkezési helye és ideje: a legtöbb esetben csak hozzávetőlegesen határozható meg, általában másodlagos források, közvetett bizonyítékok alapján (bővebben lásd az egyes könyvek tárgyalásánál).

Az evangéliumok mint Jézus életének és szolgálatának dokumentumai

Négy kanonikus evangélium: az ún. szinoptikus evangéliumok (lásd alább) és János evangéliuma, mint a legkésőbbi, kiegészítő jellegű evangélium.

Pszeudoepigráf evangéliumok: az evangéliumi elbeszélés sajátosságait utánozzák, meseszerű elemekkel kiegészítve, általában a kereszténység fő áramlatától eltérő, szektás nézetek igazolására szolgáltak (pl. Tamás, Júdás evangéliuma).

Keletkezésük: eredetileg egymástól függetlenül keletkeztek, és különböző olvasói körök számára íródtak, harmonizációjuk csak később történt meg.

Az evangéliumok nem lépnek fel a teljesség igényével, csak adott szempontok szerint csoportosítva tárgyalják Jézus életének eseményeit, illetve Jézus tanításait (vö. Ján. 21. fejj.; Luk. 1,1)

A négy evangélium a köztük levő különbségek ellenére is hasonlít egymáshoz abban, ahogyan Jézus életének fő eseményeit és pályájának fő állomásait bemutatja.

A szinoptikus evangéliumok és a szinoptikus kérdés

A „szinoptikus” kifejezés jelentése: gör. *szünoptanomai*, „együttlátó” – arra utal, hogy a három evangélista azonos szemszögből mutatja be Jézus életét.

A „szinoptikus kérdés”: Ha a három evangélium egymástól függetlenül keletkezett, miért van közöttük annyi hasonlóság? Ha viszont irodalmi rokonság van közöttük, hogyan tekinthetjük őket Jézus életéről szóló független tanúságtételeknek?

Három fő elmélet:

- A szóbeli hagyomány elmélete (Papiasz, Irenaeus) – az evangéliumok szerzői Jézus életének tanúi voltak, vagy legalábbis közvetlen kapcsolatban álltak az apostolokkal, mint szemtanúkkal, és az ő elmondásaik alapján szerkesztették meg irataikat, az evangéliumhirdetés nyomán megszilárduló közös szóbeli hagyományra támaszkodva. *Megjegyzés:* létezhetek ennek írott változatai is, de ilyenekről konkrétan nem tudunk;
- A kölcsönzés elmélete – az evangélisták egymás írásaiból vettek át anyagokat.

Probléma: ha valamelyik evangélium másolás révén keletkezett, annak hitelessége megkérdőjelezhető;

- Az írott forrás elmélete (újabb feltételezés) – Máté és Lukács egymástól függetlenül támaszkodtak Márk evangéliumára, mint a legkorábbi evangéliumra, valamint egy feltételezett másik forrásra („Q” dokumentum, ném. Quelle = „forrás”). Továbbfejlesztett változat: a fentiek mellett létezhetett egy M dokumentum („proto-Máté”) és egy L dokumentum („proto-Lukács”) is, a négy közül Márk evangéliuma önálló változatként maradt fenn (Márk elsődleges, Máté és Lukács másodlagos források).

Probléma: az elmélet nem számol azzal, hogy a szerzők egymással is kapcsolatba kerülhettek, valamint burkoltan tagadja azt, hogy a szóbeli anyag eléggé koherens lehetett ahhoz, hogy megbízható feljegyzés keletkezzék ennek nyomán, végül a Q dokumentum létezése sem bizonyított.

Összegzés: az evangéliumok minden bizonnyal az egyes szerzők saját tapasztalatai ill. önálló kutatása nyomán keletkeztek (vö. Luk. 1:1-2), melynek során a saját kutatást kiegészítették az apostoli igehirdetés szóbeli anyagával, és esetlegesen írott anyagokkal is (ezeket saját írói-tanítói szándékuk szerint viszonylag szabadon csoportosították). A hasonlóságok az azonos gondolati ihletésnek tudhatók be).

Az evangéliumok bevezetéstani sajátosságai

Máté evangéliuma

Szerzőség: Egyértelműen Máté apostolnak, Jézus tanítványának tulajdonítják, a korai keresztény időszaktól kezdve.

Papiasz: Máté eredetileg arámi nyelven írta evangéliumát, Eusebiosz erre hivatkozik vissza a i. sz. IV. században.

Irenaeus: Máté Péter és Pál római evangéliumhirdetésével párhuzamosan külön evangéliumot adott ki a zsidóknak arámi nyelven.

Az arámi nyelvű eredetiről nincs bizonyíték, ezért létezése vitatott, a jelenlegi görög változat inkább eredetinek, mintsem fordításnak tűnik. Elképzelhető egy későbbi görög kiadás elkészítése a pogányokból lett, elsősorban Antiókhában élő keresztények részére.

A keletkezés helye és ideje: Valószínűleg Antiókhában keletkezhetett, itt jött létre az első „kétnyelvű”, arámi és görög nyelven beszélő hívőkből álló gyülekezet.

A közvetett bizonyítékok alapján a keletkezés ideje Kr.u. 50 és 70 közé tehető. Elképzelhető, hogy az apostolok távolléte miatt volt szükség az evangélium írott formában történő rögzítésére.

A szöveg jellegzetességei:

Az evangélium stílusa a görög nyelv irodalmi formájának ismeretéről tanúskodik (Máté vámszedőként íráshoz szokott ember volt).

Tartalmi sajátosságok:

Az evangéliumon belül kettős szempont érvényesül:

- Törekvés Jézus életrajzának bemutatására, ezen belül annak bizonyítására, hogy valóban Jézus a megígért Messiás (nemzetségtáblázat az evangélium elején, utalás ószövetségi prófécia beteljesedésére, későbbi kijelentések erre vonatkozóan).
- Fokozott törekvés Jézus tanításainak bemutatására (ez az evangélium tartalmazza a legtöbb összefüggő beszédet, ezért a „beszéd evangéliumának” is nevezik).

Két fordulópont:

- Jézus fellépése (Mt. 4,17): működésének „emelkedő szakasza”, a népszerűség növekedése.
- Jézus első kijelentése kereszthaláláról (Mt. 16,21): a „leszálló szakasz” kezdete, a népszerűség csökkenése.

Az evangélium szerkezete (a beszédek tartalmazó szakaszok dőlt betűvel jelölve):

1,1-4,22 A messiási prófécia beteljesedése, Jézus születésének eseményei, Jézus küldetésének kezdete (5 utalás konkrét prófécia beteljesedésére)

5,1-7,29. A Messiás elveinek meghirdetése (a Hegyibeszéd mint a „mennyeek országa” alapelveinek kifejtése, a törvény betöltése magasabb szinten)

8,1-9,38 fej. A Messiás hatalmának megmutatása

10. fej. Missziós beszéd

11,1-12,50 fej. A konfliktusok kiéleződése

13,1-52. A „mennyeek országa” mibenlétének szemléltetése (8 példázat, ezek közül 4 egyedi: konkoly, halászháló, elrejtett kincs, igazgyöngy)

13,53-17,27 A Messiás céljának meghirdetése (a szenvedések bejelentése, megdicsőülés)

18,1-35 Beszéd az egyházzól

19,1-22,46 Felhívások döntésre, bevonulás Jeruzsálembe, figyelmeztető példázatok (ezek közül egyediek: adós szolga, szőlőmunkások, a két fiú, királyi menyegző).

23,1-25,46 Jaj-szózatok és a nagy apokaliptikus beszéd, kapcsolódó példázatokkal (mindegyik csak Máténál fordul elő).

26,1-27,66 A Messiás szenvedéstörténete.

28,1-20 Feltámadás, az egész világra kiterjedő misszió meghirdetése.

Csak Máténál előforduló mozzanatok: 1,20-24; 2,13-15; 2,16; 9,27-31; 9,32-33; 17,24-27; 27,3-10; 27,19; 27,52; 28,19-20

Máténál az egyes szereplők kevésbé hangsúlyosak, mint a másik két szinoptikusnál, inkább Jézus tanítása kerül előtérbe. Jézus minden beszéde tartalmaz kérdést vagy felhívást, ez tudatos törekvést mutat a hallgatók, illetve olvasók aktivizálására.

A történeti részek és a beszédek között bizonyos szempontból kapcsolódás érvényesül: a beszédek ígéreteket tartalmaznak arra, hogy a tanítványok életében is beteljesül az, amit Jézus cselekedett. A Hegyibeszéd pl. Isten országának hirdetését követően arról szól, hogy egyénileg hogyan lehet valaki Isten országa polgárává; a 10. fejezet Jézus csodatételeit követően ígéretet tartalmaz arra, hogy a tanítványok Jézushoz hasonló dolgokat fognak cselekedni, stb. Így a beszédek a történeti szakaszok lezárásának is tekinthetők.

Márk evangéliuma

Szerzőség: a fő támpont Euszebiosz hivatkozása Papiaszra, aki szerint Márk Péter kísérője és tolmácsa volt, és az evangélium alapvetően Péter bizonyágtevésének lejegyzett formája. A többi ókeresztény szerző (Tertullianus, Alexandriai Kelemen, Órigenész, Jeromos) szintén Márkot tartja az evangélium szerzőjének.

Márk személye: kettős néven (János, illetve Márk, a latin Marcus névből) 8-szor fordul elő az Újszövetségben (Csel. 12,12.25; 15,37.39; Kol. 4,10; 2Tim. 4,11; Filem. 24; 1Pt. 5,13). Valószínűleg a Mk. 14,51-52-ben feljegyzett mozzanat is rá utal. Az Ap. csel. feljegyzéséből és a levelekből kiderül, hogy aktívan részt vett az őskeresztény missziómunkában, de a közvetett bizonyítékok (elsősorban Papiasz állítása) alapján Jézus életében még nem tartozott a követői közé, esetleg csak bizonyos eseményeknél lehetett jelen szemtanúként, de később szoros kapcsolatban kellett állnia az apostolokkal. Az ókeresztény irodalom szerint Rómában Péter apostol mellett szolgált, majd Egyiptomban hirdette az evangéliumot. Adatai legnagyobb részét valószínűleg Péter evangéliumhirdetéséből merítette. Későbbi sorsáról biztosat nem tudunk.

A keletkezés helye és ideje: A beszámolók eltérnek azzal kapcsolatban, hogy az evangélium még Péter életében, vagy pedig már halála (i. sz. 67) után keletkezett. Feltételezhető, hogy nem keletkezett később Kr.u. 70-nél.

Újabb (20. századi) feltételezések szerint Mk. szolgált alapul Mt-hoz és Lk-hoz is, ennek alapján a másik kettőnél valamivel korábban kellett volna keletkeznie, de nem zárható ki, hogy a három evangélista önállóan merített ugyanabból a forrásból. Legvalószínűbb, hogy Jeruzsálem lerombolásával nagyjából egy időben keletkezett, 60 és 70 között. A mértékadó beszámolók szerint keletkezési helye Róma, melyet 1Pét. 5,13 is alátámasztani látszik.

A szöveg irodalmi jellegzetességei:

Az evangélium stílusa: erős sémi hatást mutató görög nyelven íródott (pl. az „és” szó gyakori használata, arám szavak szerepeltetése: *boanergesz*, *Tálítá kúmi*, *korbán*, *effata*, stb.), sok benne a latin kifejezés (pl. *kodrantés* = *quadrans*, *praitorion* = *praetorium*, *kenturion* =

centurio, stb.), valószínűleg ezek elterjedtsége miatt. Az elbeszélő folyamatosan korrigálja önmagát. Elsősorban az eseményekre koncentrál, az evangéliumban sok a párbeszéd. A Mátéval megegyező részeknél kihagyja a zsidó szokásokra való utalásokat (pl. Mk. 7,27, 13,18, vö. Mt. 15,24, ill. 24,20). Minden jel szerint a világos, tömör stílust kedvelő római gondolkodásmódhoz alkalmazkodik.

A szöveggel kapcsolatos problémák: Az evangélium záró szakasza (Mt. 16,9-20) nem szerepel a legrégebbi (nagybetűs) kéziratokban, ezért sokan későbbi betoldásnak vélik. Az evangélium befejezésének négy változata maradt fenn. Feltételezhető, hogy az evangélium több változatban is létezhetett, és a szerző maga fűzte hozzá később a záró szakaszt, miután a szöveg egy másik változatban már elterjedt, de az is lehet, hogy korábban a szakasz kanonikusságát vonták kétségbe, és csak később fogadták el.

Tartalmi sajátosságok:

Az evangélium elsősorban Jézus életének tényeire koncentrál, melyeket tömören, tényszerűen és elevenen örökít meg. Sok esetben megörökíti Jézus személyes reakcióit, valamint a jelenlétüknek az eseményekre adott válaszát. Név szerint említi Bartimeust, valamint Alexandert és Rufust, akik valószínűleg az őskeresztény gyülekezet széles körben ismert tagjai voltak, ez is növeli az evangélium történeti hitelét.

Az evangélium szerkezete lineáris, Jézus életét úgy jeleníti meg, mint ami töretlenül halad a vállalt keresztáldozat beteljesülése felé.

Az evangélium szerkezete:

1,1-15 Bevezetés, Keresztelő János fellépése és Jézus szolgálatának kezdete.

1,16-3,6 A galileai működés kezdete, az isteni hatalom megnyilvánulásai, ennek igazolása vitahelyzetekben

3,7-6,29 Jézus hallgatósága, Isten hatalmának bemutatása, Isten országa, Jézus személyének titka

6,30-8,26 Jézus és tanítványai: konfliktus a farizeusokkal és írástudókkal, óvás a farizeusok tudományától, odafordulás a pogányokhoz.

8,27-10,52 Az Emberfia útja: a szenvedések és a feltámadás bejelentése, útmutatások a tanítványoknak és a közösségeknek, különböző gyakorlati kérdések tisztázása.

11,1-13,44 Bevonulás Jeruzsálembe, viták a farizeusokkal és a szadduceusokkal, tanítás a templomban.

14,1-16,8 Szenvedéstörténet és feltámadás: Júdás árulása és Jézus letartóztatása, a főtanács ítélete és Péter tagadása, kihallgatás Pilátus előtt, Jézus halála, temetése, az üres sír, mint a feltámadás bizonyossága.

16,9-20 Függetlenség

Lukács evangéliuma

Szerzőség:

Újszövetségi támpontok: A szerző nem nevezi néven magát, de rövid ajánlást ír az evangéliumhoz. Ennek alapján azonos az Apostolok cselekedetei szerzőjével, amelynek elején visszahivatkozás található az evangéliumra, és az ajánlás megszólítottja is ugyanaz. Mivel az utóbbi könyvben a szerző a Ap. csel. 16,10-17-ben, 20,5-21-ben és 27,1-28,16-ban többes szám első személyben beszél el az eseményeket - nyilvánvaló, hogy Pál közeli munkatársa és útítársa lehetett. Mivel Pál több munkatársát harmadik személyben említi, szinte kizárásos alapon tulajdonítható Lukácsnak az evangélium, akire Kol. 4:14-ben is hivatkozik Pál, mint „ama szeretett orvos”-ra. Az orvosi szemlélet valóban megnyilvánul az evangéliumban (lásd pl. 22:44). Az evangélium bevezetése alapján a szerző alapos utánajárást és a szemtanúktól való tudakozódást követően írta meg az evangéliumot. Lukács valószínűleg szír, esetleg görög származású lehetett, ő az evangélium egyetlen nem zsidó származású szerzője.

Biblián kívüli források: Eusebiosz hivatkozása a Muratori töredékre és Órigenészre, Antimarcionita prológus, Hieronimus: *A kíváló férfiakról*.

Keletkezési hely és idő: A külső források nem egybehangzóak, valószínűleg Pál életének utolsó szakaszában, vagy röviddel halála után keletkezhetett (i. sz. 63-70 körül). A

valószínűsíthető keletkezési hely Antiókhia. Az evangéliumot a szerző Teofilosznak ajánlja, aki kétségkívül nemesi származású lehetett (*kratiszte* = „nagyrabecsült úr”). Valószínűleg a keresztény tanítás iránt érdeklődő művelt nemesember, esetleg Lukács mentora volt.

Irodalmi jellegzetességek: A görög nyelv irodalmi szintű ismeretéről tanúskodik (Lukács minden bizonnyal az Újszövetség egyetlen görög anyanyelvű szerzője), a legkifinomultabb stílusú szerző az Újszövetségen belül. Az evangélium tudatosan törekszik a jellemábrázolásra, a szemléletes megfogalmazásra (lásd pl. 1-2. fejezet), és a legtöbb szereplőt vonultatja fel. Az ajánlás tanúsága szerint konkrét irodalmi forrásokra is támaszkodik. Történetírói személetet alkalmaz, az eseményeket a történeti környezetbe is belehelyezi (megemlíti pl., hogy Jézus Augustus császár uralkodása alatt született, ill. felsorolja, hogy Keresztelő János idején kik uralkodtak Júdeában, ez az események időrendjéhez is jó támpontul szolgál).

Tartalmi sajátosságok:

Az evangélium szerkezete:

1,1-4 Ajánlás, az evangélium megírásának indoklása

1:, -2,52 Isten ígéreteinek beteljesedése Keresztelő János és Jézus születése révén, a messiás-várás meglétének tanúságai.

3,1-4,13 Jézus nyilvános működésének előkészítése (Keresztelő János szolgálata, Jézus megkeresztelkedése, nemzetségi táblázata és megkísértése)

4,16-9,50 Jézus galileai szolgálata

a. Az Írások beteljesedése (4,16-30)

b. Az isteni hatalom bemutatása gyógyítások és egyéb csodák révén (4,31-5,16)

c. A vallási vezetők ellenszegülése (5,17-6,11)

d. Izrael lelki „újjáépítése” (6,12-49)

e. Az Isten országáról szóló örömhír bemutatása példázatok és csodák által (7,1-9,6)

f. A galileai működés vége (9,7-50)

9,51-19,27 A jeruzsálemi út eseményei, Jézus Péreában

a. A tanítványok oktatása: több példázat (9,51-13,21)

b. További oktatások és intések (13,22-17,10)

c. Gyakorlati tanítások (17,11-19:, 7)

19,28-21,38 Jézus utolsó napjai Jeruzsálemben

a. Jézus a templomban (19,28-48)

b. Konfliktusok a vallási vezetőkkel, Jézus hatalmának igazolása (20,1-21,4)

c. A nagy apokaliptikus beszéd (21,5-38)

22,1-23,56 Az utolsó vacsora és Jézus szenvedései:

a. Búcsúbeszéd és vacsora (22,1-13)

b. Jézus elfogása és pere (22,39-71)

c. Jézus kihallgatásai és kereszthalála (23,1-56)

24. fejelet. Jézus feltámadása és megjelenései

Egyedi elemek:

- Keresztelő János és Jézus születése: 1-2. fejelet.
- Gyógyítások és csodák: 7,11-17, 9,38-45, 13,10-17, 14,1-6, 17,11-19
- Pélázatok: irgalmas samaritanus (10,25-37), bolond gazda (12,13-21), terméketlen fügefafa (előzménnyel együtt: 13,1-9), nagy vacsora (14,15-24), elveszett juh, drachma és tékozló fiú (15. fejelet.), hamis sáfár (16,1-13), gazdag és Lázár (16,19-31), a hamis bíró és az özvegyasszony (18,1-8), a farizeus és a vámszedő imája (18,9-14)
- Jézus szenvedéstörténete és feltámadása: Jézus haláltusája (22,44), rátekintés Péterre (22,61-62), kihallgatás Heródes előtt (23,6-12), találkozás a jeruzsálemi asszonyokkal (23,26-31), párbeszéd a latorral (23,39-43), a szemtanúk megtérése (23,48), találkozás a két tanítvánnyal Emmausnál (24:, 3-35)
- Csak Lukácsnál megjelenő szereplők: Zakariás és Erzsébet, Simeon, Anna, Zákeus, a Jézushoz forduló lator, Kleofás, Jézus legjelentősebb női követői név szerint.

A tartalom és a mondanivaló jellegzetességei:

A leginkább történetírói szemléletű evangélium, két ízben konkrét történeti támponthoz köti az eseményeket: 2,1, 3,1.

Több fontos kiegészítést tartalmaz Keresztelő János és Jézus születésének előzményeire nézve, ezzel összefüggésben megemlíti azok neveit, akikről köztudott volt, hogy várták a Messiást (Jézus szülein kívül Keresztelő János szülei, a pásztorok, Simeon, Anna próféta).

Jézus legfontosabb beszédeit és Miatyánkot is tartalmazza, de ez utóbbit Mátéval szemben másik előzményhez köti (Jézus valószínűleg két alkalommal is elmondta). Általánosságban a két másik szinoptikushoz képest kissé eltérő szempontok alapján csoportosítja az eseményeket.

Tudatosan hangsúlyozza a Szentlélek munkáját az egyes szereplők, és maga Jézus életében is: 1,15; 1,35, 1,41;1,67; 2,25-26; 4,1; 4,18, 10,21, 24,49

Nagy szerepet kap benne a hálaadás és az Isten cselekedetei feletti öröm (4 dicsőítés az első három fejezetben: 1,46-55;1,67-79; 2,14; 2,28-32, valamint később is számos helyen).

Különös figyelmet fordít Jézusnak a szegénységgel és a gazdagsággal, a bűnösök és elesettek iránti bánásmóddal és az irgalmassággal foglalkozó tanításaira, a leginkább „szociális szempontú” evangélium.

Kevés teret szentel a zsidók és pogányok közötti különbségtételnek, ezzel Jézus küldetésének egyetemes voltát hangsúlyozza.

János evangéliuma

Szerzőség:

Belső támpontok: A szerző nem nevezi néven magát. A belső bizonyságok alapján megállapítható, hogy zsidó volt, jól ismerte a zsidó hagyományokat, illetve a korabeli viszonyokat (pl. zsidó-samaritánus ellentét), valamint Palesztina földrajzát. Szemtanúként szól az általa leírt eseményekről. (1:14, 19:35), és számos jel szerint Jézus közelében volt, amikor az események megtörténtek. Részletesen beszámol Jézus működésének korai, júdeai szakaszáról, ezért kezdettől fogva a közelében kellett lennie. Ján. 21:24 szerint azonosítható a többször említett „másik” vagy „szeretett” tanítvánnyal. Több tanítványról (Péter, Tamás, Fülöp) személyes részleteket mutat be, de harmadik személyben említi őket, ezért nem ezen apostolok egyike lehet. A fentiek alapján János lehet az egyetlen fennmaradó lehetőség. Jn. 1. szerint eredetileg Keresztelő János tanítványa volt, és az elsők között csatlakozott Jézushoz. Mk. 3:17 szerint Jakabbal együtt a „mennydörgés fiai” melléknevet kapták („böné rögaz”: „vihar fiai”), ami kettőjük heves természetére utal. Jn. számos részlete elárulja, hogy bizalmas viszonyban volt Jézussal, ez az oka annak, hogy nagyon bensőséges részleteket is megörökített róla. Valószínűleg a legfiatalabb tanítvány volt, ez magyarázhatja, hogy a források szerint megérte az I. század végét.

Külső források: *Epistula Apostolorum*, Jusztinosz (*Dialógus Trifonnal*), Hieronimus: *A kiváló férfiakról*; Iraeneus, Polükratész (Efézus püspöke) és Alexandriai Kelemen szerint János utolsó éveit Efézusban töltötte. Euszebiosz *Egyháztörténetének* egyik utalása szerint ő feltételezte, hogy János apostol mellett létezett egy János presbíter is az őskeresztény gyülekezetben, ugyanis két különböző személyként említi őket. Ez valószínűleg Papiasz egy kijelentésének félreértéséből fakad.

A történetkritikai szemléletű bevezetés-tudomány nézetei: A 19. sz. közepéig nem merült fel komolyabb kétely János szerzőségével kapcsolatban (bár a középkorban már fogalmaztak meg ezzel kapcsolatos problémákat). A szerzőséggel kapcsolatos vita a német protestáns teológián belül vetődött fel. Először K.G. Bretschneider, majd B. F. Ch. Baur utasította el az evangélium apostoli eredetét a 19. században. Később szerkesztés eredményének tartották (két-forrás elmélet, J. Wellhausen és mások), igyekeztek elkülöníteni az alapíratot, illetve a később keletkezett szakaszokat. W. Wrede és A. Loisy a gnoszticizmus hatását igyekeztek kimutatni, utóbbi szerint János presbíter volt a szerző (Euszebiosz nyomán). A katolikus egyház ennek nyomán kötelező jelleggel előírta, hogy az evangéliumot jánosi eredetűnek kell tekinteni. Bultmann mandeista gnosztikus iratnak tartotta (ez az irányzat a 2. században

kezdett terjedni), és a feltételezett forrásokat kutatta, később mérsékeltebben fogalmazott, az evangéliumot a Jézus személyét bemutató legeredetibb, hellenista befolyást is mutató iratnak tartotta. Nézeteit tanítványai közül is többen bírálták (pl. O. Cullmann).

Az angolszász kutatók (pl. B. F. Westcott, W. Sanday, C. H. Dodd) mérsékeltebb felfogást képviseltek, inkább a platonikus és judaista tanokkal való kapcsolatot kutatták, a hasonló fogalomtár (pl. világosság-sötétség ellentéte, a *logosz* kifejezés használata miatt). A qumráni leletek felbukkanása után az esszénus iratokkal való rokonságot igyekeztek kimutatni, és ennek hatására J. A. T. Robinson kijelentette, hogy az evangélium János környezetéből származik, és i. sz. 100 körül már létezett. Később átértelmezték a gnoszticizmussal való kapcsolatot, és többen úgy vélik, hogy inkább a kereszténység hatott a gnoszticizmusra, mintsem fordítva. Jelenleg az evangéliumot egyesek homogén alkotásnak tartják, míg mások fejlődési fázisokat különböztetnek meg a szövegen belül.

A keletkezés helye és ideje: Feltételezhetően Efézus, i. sz. 70 körül vagy az I. század legvégén. A *Diatessaron* (kb. i. sz. 140) már említi, így ekkor már bizonyosan elterjedt. A P⁵² jelzésű Rylands-papirusztöredék (kb. i. sz. 120-ból) tanúsága szerint ekkor már több kézírata létezett, ezért legalább egy-két évtizeddel korábban kellett keletkeznie.

Irodalmi sajátosságok: Az evangélium nyelvezete alapján a szerző arámi nyelven gondolkodó, a görög nyelvet erős sémi beütéssel használó zsidó volt. A szókészlet feltűnően elüt a többi három evangéliumétól, gyakran fordulnak elő benne a többi evangéliumban ritkábban szereplő szavak (Atya, élet, világ, világosság, bizonyágtétel, szeretet, ismeret, marad, stb.). Gondolatmenetét is különös „ciklikus gondolatritmus”, sajátos rend szerint vissza-visszatérő gondolatok jellemzik (erre jó példa az evangélium prologusa).

Szövegproblémák: A 21. fejezet több antik szövegváltozathoz hiányzik, a 7,53-8,11-ig terjedő szakasz sok kódexből kimaradt, esetleg az evangélium más részén található. Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy az evangélium a legkorábbi időszakban töredékes szövegváltozatokban terjedt.

Tartalmi sajátosságok:

Tartalmi vázlat:

Az evangélium négy nagy tematikai egységre tagolható:

1. Prologus: bizonyágtétel a testté lett Igéről
2. Elbeszélésciklusok: Jézus cselekedetei és kijelentései önmagáról
2A Tanúságtétel Jézusról (1,19-4,54)
  - Keresztelő János tanúságtétele (1,19-34)
  - A tanítványok tanúságtétele (1,35-51)
  - 1. jel: a kánai menyegző (2,1-12)
  - A templom megtisztítása, utalás Jézus halálára és feltámadására (2,13-25)
  - Jézus tanúságtétele Nikodémusnak önmagáról: az újjászületés és a megváltóba vetett hit, mint az örök élet feltétele (3,1-21)
  - Keresztelő János újabb tanúságtétele Jézusról (3:, 2-36)
  - Jézus tanúságtétele önmagáról a samaritánus asszonynak (4,1-42)
  - 2. jel: az udvari ember fiának meggyógyítása (4,43-54)2B Viták Jézus személyéről (5,1-10-42)
  - 3. jel: a bethesda-i beteg meggyógyítása szombaton (5,1-18)
  - dialógus, kijelentések az életről és az ítéletről (5,19-47)
  - 4. jel: kenyérszaporítás (jel a sokaságnak, 6,1-15), a királlyá tétel elutasítása
  - 5. jel: vízzen járás (jel a tanítványoknak, 6,16-21)
  - dialógus és vita: „Én vagyok az élet kenyere” (6,22-59)
  - a galileai válság és a tanítványok ragaszkodása (6,59-71)
  - Jézus a sátoros ünnepen: viták Jézus kilétéről, meghasonlás a sokaságban, kijelentések az élő vízről, mint a Szentlélek szimbólumáról, a vezetők elvetik Jézust (7,1-53)
  - A házasságtörésen ért asszony: gyakorlati tanítás a megbocsátásról (8,1-11)
  - dialógus és vita: „Én vagyok a világ világossága”, Jézus és az Atya viszonya, kik a valóságban Ábrahám fiai? (8,12-59)
  - 6. jel: a vakon született meggyógyítása (9,1-12)

- a farizeusok vizsgálata, a zsidók félelme a főemberektől, a vakon született ember bizonyágtétele, Jézus vádbeszéde a farizeusok ellen (9,13-41)
- példabeszéd a jó pásztorról: „Én vagyok a juhok ajtaja”(10,1-19-21)
- „Én vagyok a jó pásztor”: kik a valódi juhok? (10,22-30)
- Jézus beszédei meghasonlást támasztanak a nép között, az istenkáromlás vádja (10,31-42)

2C Életadás és az áldozati halál felvállalása

- 7. jel: Lázár feltámasztása: beszélgetések a tanítványokkal és a Lázár nővéreivel, „Én vagyok a feltámadás és az élet”, Lázár feltámad (11,1-44)
- a legfőbb bizonyág elvetése a vallási vezetők részéről (11,45-12,11)
- bevonulás Jeruzsálembe, a görögök tudakozódása, kijelentések Jézus megdicsőüléséről, a zsidók hitelenségének magyarázata (12,12-50)

3. Jézus szenvedés általi megdicsőülése

3A Az utolsó vacsora beszédei:

- a lábmosás elrendelése, magyarázata (13,1-31)
- visszatérés az Atyához: „Én vagyok az út, az igazság és az élet”, a vigasztaló elküldése (13,31-14,31)
- „Én vagyok az igazi szőlőtő”: a Jézussal való közösség mibenléte, a tanítványok Jézus barátai, a világ gyűlölete, az üldözések szükségszerűsége (15. fej.)
- a Szentlélek mint a tanítványok vigasztalója, Jézus második eljövetele mint a reménység beteljesedése (16. fej.)
- Jézus főpapi imája tanítványaiért (17,1 -26)

3B Jézus szenvedései

- Jézus elfogása (18,12-27)
- kihallgatás a főpap előtt (18,28-19,16)
- kihallgatás Pilátus előtt (18,28-19,16)
- Jézus keresztre feszítése, utolsó szavai, kereszthalála, hivatkozás a prófeciákra (19,16-30)
- Jézus temetése, Nikodémus és Arimathiai József hitének beérlelődése (19,31-42)

3C Jézus feltámadása, kijelentések Mária Magdalénának, a tanítványoknak és külön Tamásnak (20,1-31)

4. Epilógus: Jézus megjelenik Galileában, Péter tanítványságának megerősítése, kijelentések róla és Jánosról, az evangélium záradéka

Az evangélium jellegzetességei és mondanivalója:

- A többi evangéliumhoz képest kiegészítő jellegű. Elképzelhető, hogy János ismerhette a szinoptikus evangéliumokat, vagy legalábbis ezek némelyikét, és tudatosan kiegészítette azok beszámolóit. Tudatosan apologetikus (hitvédő) jellegű, a célja egyértelműen az olvasó eljuttatása a Jézusban való hitre. Elsődlegesen nem zsidó hallgatósághoz szól, amire az is utal, hogy számos jellegzetesen zsidó szokást, illetve kifejezést megmagyaráz.
- A szinoptikusoknál többet foglalkozik Jézus júdeai útjaival, különösen az ezek során felmerülő vitahelyzetekkel, és világosan bemutatja, miként jutottak el a főemberek Jézus elvetéséig, és ez milyen befolyást gyakorolt a népre.
- A szinoptikusokhoz képest jobban hangsúlyozza Jézus isteni származását, ezzel indítja az evangéliumot, és ez a szempont érvényesül a könyv egészében is. Az eredetileg filozófiai fogalomként használt *logosz* szót személynévként használja, utalva arra, hogy Jézusban közvetlenül az isteni értelem és bölcsesség nyilvánult meg.
- Sokat hangsúlyozza a személyes hit (gör. *πιστεύω* „bízok vkiben”) jelentőségét, gyakran állítja szembe egymással a hit és a hitelenség magatartását, különösen Jézus beszélgetéseiben és a főemberekkel folytatott vitáiban.
- Fontos szerepet kap az evangéliumban „Jézus órája”, vagyis áldozati halála és egyben szolgálatának betetőzése, az evangélium majdnem fele Jézus szenvedéstörténetével foglalkozik.
- A 10., valamint a 13-17. fejezet fontos kijelentéseket tartalmaz arra nézve, hogy kik tartoznak Krisztus valódi egyházához: ennek feltétele a vele való személyes és

folyamatos kapcsolat, valamint a szeretetben való egység, melyet a következő hasonlatok fejeznek ki: a jó pásztor (10. fej.), az igazi szőlőtő (15. fej.), a végső mérce pedig az Atya és Jézus közössége (17. fej.)

- Kihangsúlyozza Jézusnak az emberekkel való személyes kapcsolatát, amit összesen 22 beszélgetéssel szemléltet.

A Római Birodalom és Palesztina politikai, társadalmi és vallási viszonyai az apostoli korban (i.sz. 31 – 100)

Az apostoli kor megértése szempontjából lényeges, hogy ismerjük azt a környezetet, melyben az apostolok missziómunkájukat végezték. A továbbiakban ezért vázlatos áttekintést adunk a Római Birodalom legfontosabb politikai, vallási és társadalmi jellegzetességeiről, melyekre az apostoli korról szóló bibliai leírások is számos esetben utalnak, vagy legalábbis feltételezik azok ismeretét.

Politikai viszonyok

Provinciák és kormányzásuk – Augustus császár (i.e. 27 – i.sz. 14) beiktatását követően megszilárdította a sorozatos polgárháborúkat követően szétzilálódott Római Birodalom hatalmi és közigazgatási viszonyait. Különböző intézkedésekkel önmaga kezében összpontosította a katonai parancsnoki, a kormányzati („örökös konzul”), később pedig a vallási (Pontifex Maximus) funkciókat is. Augustus császár szokásos titulusa a *princeps* („első polgár”) lett, így hivatkoztak az őt követő császárokra is. A császár ezen túlmenően megerősítette a birodalom közigazgatási rendszerét. A békésebb provinciákba prokonzulokat, a nyugtalanabb területekre (ezek közé tartozott a Közel-Kelet is) *legátusokat* (tartományi kormányzókat), valamint *prokurátorokat* nevezett ki. A prokonzulok a szenátusnak, míg a legátusok és a prokurátorok közvetlenül a császárnak tartoztak felelősséggel. Utóbbiak elsősorban a pénzügyi irányításért feleltek.

A Biblia három júdeai prokurátort említ, ezek időrendi sorrendben a következők: *Pontius Pilatus*, *M. Antonius Felix* (Csel 24. fejj.) és *Porcius Festus* (Csel 25-26. fejj.). Júdeában emellett sajátos „kettős hatalom” alakult ki, ugyanis a prokurátornak figyelembe kellett vennie, hogy a zsidóság elsődleges irányító szerve a Szanhedrin (Főtanács) volt, melynek élén a főpap állott. A Szanhedrin halálos ítéletet csak a prokurátor jóváhagyásával hozhatott, ezt leszámítva viszont vallási ügyekben korlátlan döntési jogköre volt.

Palesztina a Római Birodalomban – Az apostoli korban Júdeát (egy rövid időszakot leszámítva) római prokurátorok irányították, miután i.sz. 6-ban Arkhelaoszt, Nagy Heródes fiát kegyetlenkedései miatt Augustus megfosztotta trónjától. A zsidó nép és a prokurátorok között feszült volt a viszony, mivel a prokurátorok általában nem vették figyelembe a zsidó nép érdekeit, és sorozatos hatalmi túlkapásokat követtek el a terhükre (pénzügyi kizsákmányolás, kegyetlenkedések). Pilátust is ilyen túlkapások miatt fosztották meg tisztségétől i.sz. 36-ban.

Kivételt az i.sz. 37-44 közötti időszak jelentett, amikor (az evangéliumokból is ismert) Heródes Antipas féltestvérének fia, *I. Heródes Agrippa* került trónra először az északi és keleti országrészekben (Galilea, Pérea, valamint Iturea és Trakhónitisz) *Caligula* császár uralkodása idején, majd pedig 41-ben *Claudius* császártól (jutalmul a trónra lépéséhez nyújtott támogatásért) megkapta Júdeát is, így három évre övé lett Nagy Heródes teljes egykori birodalma. I. Heródes Agrippa prozelitaként (zsidó vallásra tért pogányként) szigorúan betartotta a zsidó hagyományokat, uralkodását „aranykorként” tartják számon, de mivel túlzott mértékben is a zsidók kedvében akart járni, ő végeztette ki *Jakab apostolt*, János testvérét, illetve börtönöztette be *Péter apostolt*, szintén a nyilvános kivégzés szándékával (Csel 12. fejj.).

Utóda az északi országrészben II. Heródes Agrippa lett, aki jórészt csak formálisan tartotta be a zsidó vallás előírásait, felfogásában inkább a pogányság gondolkodásmódját követte. Őt is megemlíti a Biblia, mint Pál apostol kihallgatóját (25-26. fejj.).

Júdea ezzel párhuzamosan ismét prokurátorok irányítása alá került, akik egyre gátlástalanabban gyakorolták hatalmukat. Az I. század ötvenes éveitől Palesztinát a

feszültség növekedése és a *zelóták* radikális nacionalista pártjának erősödése jellemezte. A zelóták kapcsolatban álltak a *szikáriusoknak* nevezett orgyilkosokkal (nevüket az általuk használt törőről kapták), akik merényleteket követtek el azzal a céllal, hogy Júdeát teljesen megtisztítsák az idegenektől (valószínűleg közülük kerültek ki azok, akik Pál apostolt is meg akarták gyilkolni, ld. Csel 23,12-15). A rómaiak nagy katonai erőt állomásoztattak Júdeában, mivel egyre gyakoribbá váltak a római erők és a pogány lakosság elleni támadások. A prokurátorok egyre önkényesebb hatalomgyakorlása csak siettette a válság kibontakozását, és a zelóták i.sz. 66-ban kirobbantották a mindkét részről hatalmas emberáldozattal járó zsidó háborút. A rómaiak csak hosszas küzdelem után tudták letörni a zsidó ellenállást, kihasználva a zelóták frakciói közötti hatalmi küzdelmeket, és a háború i.sz. 70-ben Jeruzsálem és a templom lerombolásával, valamint a zsidó nép szétszórásával végződött. Ezt követően a zsidóság önálló nemzeti léte megszűnt, csak a farizeusi irányzat által uralt judaista vallás élt tovább, mely a zsinagógákhoz kapcsolódott.

A zsidóság a Római Birodalomban

Az apostoli korban becslések szerint kb. 4,5 milliós zsidó népesség élt a Római Birodalomban, kisebb részben a palesztinai törzsterületen, nagyobb részben viszont diaszpórában (szórványban), elsősorban a birodalom keleti területein (Szíria, Egyiptom, Kisázsia, valamint a birodalmon kívül Mezopotámia és Perzsia), továbbá a nagyobb városokban, többek között Rómában is. A diaszpórát egyrészt a babiloni fogság után haza nem tért zsidók leszármazottjai alkották, másrészt pedig a Nagy Sándort követő szeleukida és ptolemaida uralkodók által kínált kedvezményes, a gazdasági vállalkozásokat serkenteni hivatott letelepedési lehetőségekkel is sokan éltek. A legnagyobb zsidó közösség az egyiptomi Alexandriában volt, itt külön negyedben éltek, és gyakorlatilag önkormányzatot élveztek. A Palesztinán kívül élő zsidók többsége rendszeresen elzarándokolt a jeruzsálemi ünnepekre.

A zsidó diaszpórán belül két fő csoport létezett, a *hebraisták* és a *hellenisták* („görög zsidók”), hasonlóan a Júdeában kialakult két fő világnézeti-politikai irányzathoz (a hagyományos judaista-legalista szemléletet képviselő farizeusok és a hellenizált szaduceusok). A hebraisták a konzervatívabb irányzatot képviselték, arámi, illetve héber nyelven beszéltek, elkülönültek a környező pogány lakosságtól, és szigorúan megtartották a judaista előírásokat. Rendszeresen elzarándokoltak a jeruzsálemi ünnepekre, és erős vallási kötődés kapcsolta őket az óhazához. Ilyen hebraista zsidó (saját szavai szerint „zsidókból való zsidó”, ld. Fil. 3,5) volt *Pál apostol* is, aki a kisázsiai Tarsusból származott, és Jeruzsálemben a híres farizeus rabbinál, *Gamálielnél* tanult, utóbbi a farizeusok egyik fő irányzata alapítójának, *Hillélnek* volt az unokája. Hillél mellett a másik fő farizeus tanító *Sammai* volt. Krisztus idejében Sammai szigorúbb és merevebb fölfogása volt a farizeusi tanítás mércéje, később inkább a mérsékeltebb hilléli irányzat lett a meghatározó. Sok tekintetben a hebraista irányzat hatása alatt álltak a jeruzsálemi gyülekezet első vezetői is (ld. Csel 21,18-25).

A hellenista zsidók ezzel szemben szinte teljesen hasonlítottak a környező népekhez, görögül vagy az adott pogány közösség nyelvén beszéltek, és a törvényt is sokkal liberálisabban, nagyvonalúbban értelmezték, továbbá istentiszteleti rendjük is átvett pogány elemeket (ennek egyik példája a Mezopotámiában levő *dura-europoszi* zsinagóga, melynek falát a görög mitológiából vett alakok díszítették). A nyelvi sokszínűség magyarázza, hogy a Szentlélek kitöltésekor, Csel 2. fej. szerint miért kellett az apostoloknak elnyerniük a nyelvadományt, hogy az összegyűlt tömeghez szóljanak. A két irányzat képviselői együtt látogatták a zsinagógai istentiszteleteket, és az őskeresztény gyülekezetben is mindkettő jelen volt, ezt példázza az Csel 6. fejezetében említett eset is, amikor egy konkrét probléma kapcsán kisebb nézeteltérés támadt a két csoport tagjai között.

A zsidóság két fő csoportja mellett jelentős csoportot alkottak a *prozeliták*, a zsidó vallásra tért pogányok, akik a zsidókkal együtt vettek részt a zsinagógai istentiszteleteken, és

legtöbben Jeruzsálemben is elzarándokoltak. A prozeliták egy része körülmetélkedett, teljesen zsidóvá lett, más részük pedig körülmetélkedés nélkül lett a közösség tagja. Utóbbiakat *istenfélőknek* (gör. *sebomenoi*) hívták, és Csel többször is hivatkozik rájuk. Közéjük tartozott a Csel 8. fejezetében említett etióp komornyik is.

A zsidókat a Római Birodalomban különös népek tartották, számos helyen nem voltak kifejezetten népszerűek. Ennek oka elsősorban vallásukban rejlett, a környező népek „ateistáknak” tartották őket, mert nehezen tudták elképzelni, hogyan lehet egy olyan Istent imádni, aki láthatatlan, és nincs róla ábrázolás. Maga a zsidó vallás ugyanakkor a hivatalosan elismert vallások közé tartozott, jogi védelmet élvezett, és a zsidók a birodalmon belül szabadon gyakorolhatták. A pogány szerzők egyénekenként változó hangnemben írtak a zsidóságról.

A fentiek ellenére szorgalmuk és józanságuk miatt általában tisztelték a zsidókat, akik egyébként szórványhelyzetben is több helyen élveztek kiváltságokat, Korinthusban például felmentették őket a katonai szolgálat és a világi bíróság előtt való ítélezés kötelezettsége alól. Rómában többször zavargást okoztak, többek között az idegen vallások és kultuszok iránt gyanakvást tápláló Claudius császár alatt, ezért a császár kiűzette őket a városból. Suatonius történetíró így hivatkozik erre: „A zsidókat, akik Chrestus bujtogatására szüntelenül zavarogtak, kiűzte Rómából” (*Caesarok élete*, Európa Könyvkiadó, 1964, 206. o.) A zavargás pontos oka ismeretlen, egyesek szerint kiváltságaikat fenyegette veszély, mások szerint viszont éppen a Krisztust elfogadók, illetve elutasítók közötti ellentétek fajultak összetűzésekké (egyesek így értelmezték Suetonius idézett mondatát). Pál apostol egy ilyen, Rómából kiutasított zsidó házaspár, Akvila és Priscilla sátorkészítő műhelyében dolgozott Korinthusban, akik azután munkatársai is lettek az evangélium szolgálatában (Róm. 16,3-4). A kiutasítottak később visszatérhettek Rómába. Akvila és Priscilla is visszatért, és gyülekezet létesült a házuknál (Róm. 16,5/a).

Az apostoli kor bibliai dokumentumai és kronológiája

Az apostoli kor történetét az Újszövetségen belül elsősorban Apostolok cselekedetei könyve örökíti meg. A könyv a bevezető szakasz (Csel 1,1-3) tanúsága szerint Lukács evangélista műve, és szorosan kapcsolódik Lukács evangéliumához, annak folytatását képezi. Míg az evangélium Jézus életében, addig Apostolok cselekedetei a születő egyház életében dokumentálja a megváltás művének kibontakozását, melyet mennyei jelek támogatnak.

A könyv nem a teljes apostoli kort tárgyalja, hanem Pál első római fogságának leírásával ér véget, mely i.sz. 61-63-ra tehető. Maga a könyv nem sokkal ezt követően, az I. század 60-as éveiben keletkezhetett, feltehetőleg Antióchiában. A könyv tanúsága szerint Lukács az események egy részét szemtanúként írja le (mint Pál apostol útítársa), erre a könyv úgynevezett „mi-szakaszai” utalnak, ahol a szerző többes szám első személyben örökíti meg az eseményeket. A könyv stílusát a görög nyelv irodalmi szintű ismerete és igényes írásmód jellemzi. Jézus misszióparancsa (Mt. 28,18-20, vö. Mk. 16,15-16, Luk. 24,46-49) nyomán azt a folyamatot írja le, melynek során a kereszténység a Római Birodalom egyre távolabbi területeire jutott el, de fontos megjegyezni, hogy csak az egyház nyugat felé irányuló misszióját részletezi, mert kihatásában ez volt a legfontosabb (emellett létezett egy keleti, Szíria és Mezopotámia, valamint egy déli, Egyiptom felé irányuló misszió is).

Az apostoli kor további, közvetett dokumentumai az *apostoli levelek*, melyekben további feljegyzéseket találhatunk e korra vonatkozóan. Elsősorban Pál apostol levelei tartalmaznak értékes kiegészítéseket Lukács feljegyzéseihez képest. Ezek közül is kiemelkedik a Galáciabeliekhez írt levél (melyben Pál felsorolja megtérése utáni életének legfontosabb eseményeit, ld. Gal. 1,11-2,14), a II. Korinthusiakhoz írt II. levél (melynek tanúsága alapján Pál apostolnak az egyházon belül is akadtak nehézségei azok miatt, akik megkérdőjelezték szolgálatának hitelességét), végül pedig a Timóteushoz írt I. és II. levél, valamint a Titushoz

írt levél, melyek Pál apostol első és második fogsága közötti tevékenységére vonatkozó adalékokat tartalmaznak. A Timótheushoz írt II. levél Pál apostol vértanúhalála előtti utolsó bizonyágtételének, „lelki végrendeletének” is tekinthető. A többi apostol (Péter, János, Jakab, Júdás) levelében is találunk a korai egyház életére vonatkozó utalásokat.

Az apostoli kor a következő időszakokra osztható (az i. sz. 62 utáni szakaszt az Apostolok cselekedetei könyve már nem tárgyalja):

- i. sz. 31-34 Az ősegyház kialakulása és korai működése Júdeában (Csel 1-5. fej.)
- 34-37 Az első szervezett üldözés és az ősgyülekezet szétszórása (Csel 6-8. fej.)
Pál apostol megtérése és a pogánymisszió kezdete (Csel 9-12. fej.)
- 37-47 A pogánymisszió korai szakasza
Jakab apostol (Zebedeus fia, János apostol testvére) vértanúsága (Csel. 12. fej.)
I. Heródes Agrippa halála (Csel. 12. fej.)
- 47-48 Pál apostol első misszióútja, majd visszatérése után hosszabb antiókhiai tartózkodása (Csel 13-14. fej.)
- 49 Az apostoli zsinat Jeruzsálemben (Csel 15,1-35)
- 49-51 Pál apostol második misszióútja, bizonyos idő Antióchiában (Csel 15,36-18,22)
- 52-57/58 Pál apostol harmadik misszióútja (Csel 18,23-21,26)
- 58-60 Pál apostol elfogatása Jeruzsálemben és cezárei fogsága (Csel 21,27-26,32)
- 60-61 Pál utazása Rómába (Csel 27,1-28,10)
- 61-62 Pál első római fogsága, szabadlábra helyezéséig (Csel 28,11-31)
- 63 Jakab apostol (Jézus testvére) vértanúsága Jeruzsálemben
- 62-64/65 Pál apostol missziója a Római Birodalom keleti részében.
- 64-67 A Néró-féle keresztényüldözés, Péter és Pál apostolok utolsó évei és vértanúságuk Rómában
- 66-70 A zsidó háború, Jeruzsálem és a templom lerombolása, a zsidóság mint nemzet megszűnése
- 67-100 A kereszténység elterjedése és megszilárdulása a Római Birodalom területén az Újszövetség könyveinek keletkezése és elterjedése
János apostol utolsó évei és halála, az apostoli kor lezárulása

**Az ősegyház kialakulásának és missziójának vázlatos áttekintése
Cselekedetek könyve alapján (i.sz. 31-58)**

A pünködsi eseményektől az ősegyház szétszórásáig (i.sz. 31-34)

Jézus Krisztus feltámadását követően 40 napig a tanítványok között járt, és ezalatt megerősítette hitüket, valamint utasításokat adott nekik az elkezdett missziómunka folytatására. Ezt azonban a Szentlélek kitöltésére vonatkozó ígéret beteljesedésének kellett megelőznie, mely által a tanítványok a Szentlélek személyes vezetése alatt folytathatták a Jézus által megkezdett munkát. Jézus több ízben is megígérte földi szolgálata során a Szentlélek eljövetelét (ld. pl. Luk. 24,49; Ján. 14,16-27, 26; 16,7-14).

A tanítványoknak 10 napig várakozniuk kellett Jeruzsálemben. Ez az időszak a Jézustól kapott ígéretekben való hitbeli megerősödésre, önvizsgálatra, valamint ennek nyomán a tanítványok közötti teljes hitbeli közösség elmélyítésére szolgált. A 11 tanítvány mellett Mária, Jézus anyja, illetve Jézus testvérei is csatlakoztak az ősgyülekezethez, valamint közelebből meg nem nevezett „asszonyok”, valószínűleg ugyanazok, akiket Lukács evangéliumában már megnevezett (ld. Luk. 8,1-3). A hívők teljes létszáma mintegy 120 fő volt (Csel 1,15), ez a maroknyi embercsoport képezte Izrael maradékát, akiknek a zsidó népnek és a pogányoknak is közvetíteniük kellett a Krisztus halálára és feltámadására vonatkozó örömhírt.

A Szentlélek kiárasztására pünkösdkor (az ószövetségi „hetek ünnepén”) került sor, amikor a birodalom minden tájáról érkeztek zarándokok Jeruzsálembe. A Szentlélek ünnepélyes módon, hallható és látható jelek formájában is megjelent. Az előbbi az összegyűlt tömeg figyelmének felkeltésére szolgált, az utóbbi, vagyis a kettős tüzes nyelvek megjelenése pedig a szimbóluma volt annak, hogy a Szentlélek kiáramlása nyomán „mennyei tűzzel”, nagy világossággal és lelkiismeretet meggyőző erővel hirdetik majd a Krisztusról szóló igét. A tanítványok azonnal „prófétálni” kezdtek, azaz határozott bizonyágtétellel hirdették meggyőződésüket (a görög szövegben az *apophtheggomai* szó áll, ami „határozott beszédet, hirdetést” jelent). Feltűnő volt, hogy ezt különböző nyelveken tették, ami egyszerű galileai emberektől annyira szokatlan volt, hogy az ünnepre Jeruzsálembe felment, soknyelvű sokaság csodálkozva összecsendült, mivel mindenki a maga nyelvén hallotta őket szólni. A nyelvadomány tehát érthető nyelveken való megszólalást jelentett, amit Isten nyilvánvalóan a nyelvi nehézségek áthidalása céljából adott a tanítványoknak, hiszen egy soknyelvű birodalomban kellett a továbbiakban hirdetniük az evangélium üzenetét.

Ezen a háttéren hangzott el Péter beszéde, amelyet a nagy tömeghez intézett. Az apostol rámutatott arra, hogy az éppen lezajlott ünnepélyes eseményt már Jóel próféta is megjövendölte. A jövendölésnek kifejezetten a „prófétálásra” vonatkozó része teljesedett ekkor, de a későbbiekben láthatjuk majd, hogy a Szentlélek által adott „álmok és látomások”, valamint a mennyei jelek is az egyház életének mindennapos részévé váltak. Ezt követően Péter a csodálatos esemény előzményére hívja fel a figyelmet, ami nem más, mint Jézus feltámadása, azé a Jézusé, akit a főemberek vezetésével és a nép közreműködése mellett adtak halálra. Fontos mozzanat ez, hiszen a jelenlevők Jézus elítéltetésénél is ott voltak, és sokan közülük halált kiáltottak a Megváltóra. Péter beszéde azonban nem vádbeszéd, hanem igemagyarázattal alátámasztott bizonyágtétel volt. Az apostol Zsolt. 16,8-11-re hivatkozva megerősíti, hogy Jézus feltámadása prófétikus jövendölést teljesített be, és éppen feltámadásának bizonyítékaként nyerték el a tanítványok a Szentlélek ajándékát, melyet maga ígért meg. A bizonyágtétel hatására a hallgatók nagy része felismerte bűnösségét, és őszinte megtérésre jutott. Péter határozott buzdítást adott a megtérőknek a Jézus nevében történő, hitből való bementésre, és azonnal kilátásba helyezte a Szentlélek ajándékának elnyerését.

A beszámolót követő jellemzésben megismerhetjük az új gyülekezet jellegzetességeit is: az apostolok, tanítványaik és az újonnan megtértek rendkívül szoros és tevékeny közösséget alkottak. A rászorulókat támogatása érdekében pedig egy sajátos (nem kötelező, hanem önkéntes alapon álló) vagyonközösséget hoztak létre. Ez utóbbira azért volt szükség, mert

az újonnan megtértek közül sokakat kirekesztettek családjukból, így gondoskodni kellett megélhetésükről.

A gyülekezet növekedése szükségessé tette, hogy az apostolok arra alkalmas emberekkel megosszák szolgálatuk egy részét, és gondoskodjanak arról, hogy a rendszeres gyakorlati teendők (pl. az adományok szétosztása) lekerüljön a vállukról, hogy ők továbbra is elláthassák fő feladatukat, a missziómunka szervezését és a naponkénti igehirdetést. Ennek keretében került sor hét férfi kiválasztására, akik a továbbiakban a diakónusi teendőket látták el (gör. *diakoneō*: „szolgálatot végez, kiszolgál, felszolgál, tevékenykedik”). A diakónusok azonban ezzel együtt tanító szolgálatot is végeztek, mivel az Írásokban is járatosak voltak. A kiválasztás fő szempontja az volt, hogy a választott tisztviselők Isten által is hitelesített, erkölcsileg feddhetetlen emberek legyenek. A diakónusok szolgálatát maguk az apostolok hitelesítették imádsággal és kézzel. Az utóbbi jelképes cselekedet volt, azt fejezte ki, hogy az apostolok a nekik adott megbízatást egyöntetűen továbbadják a kiválasztott diakónusoknak, ezen túlmenően semmilyen rejtett vagy misztikus jelentősége sem volt. A hét diakónus közül csak Istvánról (aki a hetek között egyfajta vezetői szerepet is betöltött), valamint Fülöpről tudunk bővebbet, a többieknek csak a nevét ismerjük.

A diakónusok munkába állítása még inkább növelte a gyülekezet számát és tevékenységének hatékonyságát. A társadalom vallási szempontból legbefolyásosabb rétegét kitevő papok közül is sokan (gör. *okhlos polys*, azaz „nagy sokaság”) Krisztus-követőkké lettek. Itt minden bizonnyal a papság alsóbb rétegére kell gondolnunk elsősorban, akik adott rend szerint, időlegesen láttak el templomi szolgálatot (közéjük tartozott például Zakariás, Keresztelő János édesapja is, ld. Luk. 1,5-9).

A diakónusválasztás világosan tanúsítja, hogy az egyházi tisztségeket az apostoli korban mindig adott belső igény hozta létre, melyet a gyülekezet növekedése követelt meg. Pál apostol szavaival élve „a kegyelmi ajándékokban pedig különbség van, de ugyanaz a Lélek” (I. Kor. 12,4), azaz a gyülekezetben betöltött szolgálatok kiegészítik egymást. A másik fontos szempont, hogy a tisztségviselők kiválasztása „alulról” történt, a gyülekezet által. A Szentlélek vezetése tehát minden egyháztagra egyformán kiterjedt, nem csupán az apostolok körére.

A diakónus István munkáját isteni jelek és mennyei hatalom hitelesítették, ezért a vele szembeszegülők emberi érvekkel nem tudták hiteltelenné tenni szolgálatát. Fő ellenlábasai a „szabadosoknak” nevezett közösség tagjai (gör. *libertinoi*) voltak (Csel 6,9), akiknek elődei 63-ban rabszolgákként kerültek Rómába, majd felszabadulásuk után visszatértek Palesztinába, és a hellenista zsidó felfogást képviselték (ld. Jubileumi kommentár: A Szentírás magyarázata, III. köt. 186. o.). Mivel ellenérvekkel nem tudták megcáfolni István tanítását, hasonlóan jártak el, mint Jézus esetében: hamis vádakkal felbujtották ellene a tömeget, ami a vezetőknek jogalapot adott arra, hogy „kirakatpert” indítsanak ellene és a Szanhedrin elé állítsák. A valódi szándék átlátszó és egyértelmű volt: a gyülekezet tagjainak megfélemlítése, miközben még annyira sem ügyeltek a törvényesség látszatának megőrzésére, mint Jézus perében. A „tanúk” vádjai is a megszólalásig hasonlítottak azokra, melyeket Jézus ellen felhoztak. István méltóságteljes megjelenése és fellépése azonban ellene mondott e vádakkal, magatartása e tekintetben is hasonlított Jézuséra.

István vádlói előtt elmondott beszéde egyszerre volt bizonyágtétel, valamint a vádakkal szembeni cáfolat, sőt vádbeszéd. Átgondolt következetességgel leplezte le a felhozott vádak alaptalanságát. Az eljárás gyakorlatilag „lincselésbe” torkollott, ami tükrözte a nép vezetőinek ellenállását az igazsággal szemben és tisztségükre való méltatlanságukat. A Szanhedrin a római hatóság bejegyzése nélkül halálos ítéletet sem hozhatott (ezt láthattuk Jézus perénél is), ezért a főembereknek nyilvánvalóan a római hatóságokat is meg kellett vesztegetniük, hogy azok szemet hunyjanak a törvénytelenesség fölött. István utolsó szavaival gyilkosaiért imádkozott, miképpen Jézus is a kereszten. István vértanúsága előképe volt a későbbi

mártírok sorsának, akik számos történeti feljegyzés szerint életük utolsó perceiben töretlen hitükről tettek tanúságot.

Saul, a későbbi Pál apostol vádlóként vett részt István elítélésében. István üldözését követően egy ideig vezető szerepet játszott a keresztény gyülekezet üldözésében (Csel 7,58; 8,1).

István halála után a jeruzsálemi gyülekezet tagjai az üldözés miatt a környező területeken szóródtak szét, és elsősorban Samária területén folytatták a missziómunkát, az apostolok kivételével, akik továbbra is a városban maradtak (ld. Csel 8,1).

A további beszámoló elsősorban Fülöp diakónus (nem az azonos nevű apostol!) munkáját részletezi. A samaritanusok a zsidók és köztük fennálló vallási feszültség ellenére meglepően tűnő nyitottsággal fogadták az evangéliumot, amit nyilván Jézus korábbi jelenléte, köztük végzett missziómunkája alapozott meg (ld. Jn 4,39-42). Ezzel kezdtek teljesedni Jézus szavai, hogy az apostoloknak fokozatosan egyre nagyobb területen kell missziójukat végezni, ami Samáriát is magában foglalta.

A másik jelentős, szintén Fülöp közreműködésével történt esemény az etióp komornyik megtérése. Az a tény, hogy a komornyik Jeruzsálemből utazott hazafelé, arról tanúskodik, hogy prozelita volt, vagyis olyan pogány, aki Izrael vallásához csatlakozott, és mint ilyen, jól ismerte az ószövetségi Szentírást. Fennhangon olvasott, az ókori szokás szerint, ezért hallhatta Fülöp, hogy éppen mit olvas. A Fülöppel folytatott beszélgetés hatására személyes hitre jutott, és miután Fülöp meggyőződött hite őszinteségéről, egy arra alkalmas helyen be is merítkezett.

A komornyik megtérése túlmutat a személyes vonatkozáson: mint a távoli Etiópia főembere, később fontos szerepe lehetett abban, hogy hazájában gyökeret vert a keresztény hit. Nem véletlen tehát, hogy a történelmi feljegyzések tanúsága szerint Etiópiában igen korán megjelent és hosszú ideig nagyrészt eredeti formájában fenn is maradt a kereszténység.

A pogánymisszió kezdeti időszaka (i.sz. 35-47)

Az első pogány megtérők

Az apostolok mindaddig csak a zsidóknak (beleértve a prozelitákat is) és a samaritanusoknak hirdették Krisztus evangéliumát, pogányokat még nem kerestek fel, holott Jézus megbízása erre is vonatkozott. Ehhez azonban előbb le kellett rombolni a bennük levő előítéleteket, melyek Jézus határozott példaadása ellenére (ld. a samáriai és a kananeus asszony történetét) még mindig éltek bennük. Az apostolok emlékezhetek arra is, hogy a pogányok közül sokakban mélyebb vágyakozás élt Isten iránt, mint a zsidókban, és ezt Jézus ki is emelte (elég csak a kapernaumi százados történetére, a kananeus asszonyra vagy a Jézus felkereső görögökre gondolni, ld. Mt 8,5-13, 15,21-28, ill. Jn 12,20-22). Ennek ellenére még mindig tartózkodtak a pogányok megszólításától, ezért egyértelmű jelet kellett kapniuk arra nézve, hogy Isten határozott akarata a pogánymisszió elkezdése. Isten ezért szinte egyszerre szólította meg Kornélius századost, aki pogány létére a zsidó vallással megismerkedve őszintén törekedett Isten szolgálatára, valamint Pétert. Kornéliusnak őszinte, mély hite és hiányos ismeretei mellett a teljes evangélium feltárására volt szüksége, Pétert pedig fel kellett készíteni arra, hogy Isten eszközeként előítéletek nélkül hirdetni tudja neki Isten Igéjét.

Isten akkor szólította meg Pétert, amikor megéhezett, és az étel elkészítésére várt, a látomás azonban nem a tisztátalan állatok fogyasztására vonatkozott. A babiloni fogságot követő évszázadok folyamán a zsidók a pogányokat úgy kezelték, mint tisztátalanokat, és teljesen elkülönültek tőlük, noha az Ószövetség is megjövendölte, hogy Isten a pogány

népeket is meg fogja látogatni az üdvösség üzenetével (ld. pl. Ésa 49,5-6). Még az apostolnak is szemléletes látomásban kellett bemutatni, mennyire visszas e gondolkodásmód. A látomás tanítása igen világos és határozott volt: „*Amit Isten megtisztított, te ne mondd azt tisztátalannak*” (Csel 10,15). Ezt hamar követte a Szentlélek felszólítása, valamint Kornélius követének megjelenése, aminek nyomán egyértelművé lett Isten akarata, amint azt Péter később Kornélius és családja előtt ki is fejtette (Csel 10,28).

Kornélius szavai, valamint az a tény, hogy egész családját és barátait is összegyűjtötte a Péterrel való találkozásra, meggyőzhette az apostolt arról, hogy az igazságot őszintén megismerni kívánó emberekhez küldte Isten. Igehirdetésében szemléletes módon szolt Jézus életéről, helyettes áldozati haláláról és feltámadásáról, különösen hangsúlyozva a bűnbocsánat és a megtérés üzenetét. Miközben beszélt, egyértelmű bizonyosságát kapta annak, hogy Isten a pogányokat is ugyanabban az ajándékban kívánja részesíteni, mint amelynek ők is részeseivé lettek: hallgatóira kiáradt a Szentlélek, és ők is megkapták a prófétálás és a nyelveken szólás adományát. Ez világos bizonyossága volt annak, hogy az ígérek nem csupán a zsidókra vonatkoznak, ami Pétert és a tanúként jelenlevő hat másik tanítványt is világosan meggyőzte arról, hogy a pogányokért is munkálkodniuk kell. Ebbéli meggyőződésében merítette be Kornéliust és családtagjait, személyes hitük bizonyosságaként (a családtagok közül nyilván csak azokat, akik elég idősök voltak már ahhoz, hogy önálló hitbeli döntést hozzanak).

Az eseményekről hamar tudomást szereztek a jeruzsálemi keresztények is, és meglévő előítéleteikre hallgatva felelősségre vonták Pétert, amiért pogányoknál járt és velük együtt étkezett, ez ugyanis a rabbinikus törvények értelmében tilos volt. Őket is meg kellett győzni arról, hogy az evangélium hirdetése során immár megszűnt a különbség zsidók és pogányok között, és hogy ellenkezésükkel Isten határozott rendelkezésével szegülnének szembe. A jeruzsálemi gyülekezet tagjai Péter szavaiban és az elbeszélte tapasztalatokban felismerték a Szentlélek irányítását, és őszinte hálájukat fejezték ki a történetek miatt. Újabb példája ez annak, hogy milyen lelki magatartás jellemezte az apostoli korszak hívőit: egyedül a Szentlélek vezetésére hagyatkoztak. Ennek révén a gyülekezet tagjai saját téves nézeteiket is felülvizsgálták, mintegy a zsidó vezetők magatartásának ellenpéldájaként.

A pogánymisszió, mint azt a továbbiakban látni fogjuk, ettől kezdve egyre hangsúlyosabb részévé lett az egyház tevékenységének.

Jakab mártírhála és Péter kiszabadulása Heródes börtönéből

Az apostolok missziómunkája nyomán az üldözések egyre hevesebbé váltak. I. Heródes Agrippa személyében megjelent az első uralkodó, aki kezét emelt a keresztényekre. Eddig ugyanis minden üldözést a Szanhedrin kezdeményezett. Agrippa prozelita volt, aki mindent megtett azért, hogy a zsidók kegyébe férközzék, és ez vezette arra, hogy Jakab apostol kivégzésével „példát statuáljon”. Az apostol kivégzése valószínűleg nem elégítette ki teljesen a zsidókat, hanem vérszemet kapva Péter nyilvános kivégzését követelték, ezért Agrippa őt is bebörtönöztette, a keresztény hívők pedig hogy buzgón imádkoztak szabadulásáért. Csel 12. fejezete megörökíti Péter csodálatos kiszabadulását, mely további bizonyossága volt annak, hogy Isten személyesen oltalmazza a Krisztus-követők gyülekezetét.

Lukács röviden megemlékezik I. Heródes Agrippa haláláról is, amivel találóan jellemzi az uralkodót. Már Jakab kivégzése és Péter bebörtönzése is azt bizonyította, hogy elődjéhez, Heródes Antipászhoz hasonlóan fontosabbnak tartotta a népszerűség keresését az elveknél. Életének vége arról tanúskodik, hogy a népszerűség hajszolása könnyen önistenítéshez vezethet.

Josephus Flavius is megörökíti I. Heródesz Agrippa i.sz. 44-ben bekövetkezett halálát a *Zsidók története* (lat. *Antiquitates*) c. művében. Feltűnő az egyezés Lukács beszámolója és a történetírói feljegyzés között, ami aláhúzza a feljegyzés történelmi hitelességét:

*„Agrippa már három éve uralkodott egész Judeában, amikor egyszer Caesareába ment, amelynek régebben Straton-tornya volt a neve. Ott a császár tiszteletére játékokat rendezett, mert tudta, hogy éppen ünnepséget tartanak a császár üdvéért. Az ünnepekre az egész tartományból rengeteg tekintélyes és magas rangú ember sereglett össze. A második napon Agrippa már korán reggel a színházba ment, csodálatos művészettel szőtt színezüst ruhában. A felkelő nap sugaraiban káprázatos fényben csillant meg az ezüst, és úgy elvakított mindenkit, hogy kénytelenek voltak borzongva elfordulni. A hízelgők hamarosan mindenfelől örömkialtásokkal köszöntötték, istennek nevezték és kérték, árássa rájuk kegyeit, hiszen ha eddig emberként tisztelték, a jövőben istenként akarják imádni. A király ezt egészen természetesnek találta és nem utasította vissza istenkáromló hízelkedéseiket. Mikor azonban kíváncsian felpillantott, látta, hogy a feje fölött valami kötélén bagoly ül s rögtön felismerte a vészmadarat, amely valamikor szerencsésének, most pedig közeli halálnak a hírnöke volt. Ezért igen nagy keserűség fogta el. Nyomban szörnyű fájdalom kínozta altestét, és már kezdettől fogva irtózatossan meggyötörte. Ekkor felugrott és így szólt főembereihez: »Íme én, a ti istenetek, most kénytelen-kelletlen meghalok, és a végzet meghazudtolja a ti hízelkedő szavaitokat. Halhatatlannak neveztetek engem, pedig a halál máris elragad. De el kell viselnem sorsomat, Isten akarata szerint; hiszen nem nyomorult sorsban, hanem királyi pompában éltem.« Még beszélt, amikor máris elviselhetlenné fokozódtak fájdalmai, tehát gyorsan visszavitték palotájába, és hamarosan mindenfelé híre futott, hogy a király haldoklik. A nép az asszonyokkal és a gyermekekkel együtt, ősi szokás szerint, azonnal leborult a szőnyegekre, hogy imádkozzék Istenhez a király gyógyulásáért, és mindenütt felhangzott a sírás és jajveszékelés. A király az egyik emeleti szobában volt, és onnan láthatta, hogy a nép a földön fekszik; erre maga sem tudta visszafojtani könnyeit. Még öt napig szenvedte a kínokat belső részeiben, míg végre meghalt, életének ötvennegyedik, uralkodásának hetedik esztendejében.” (Josephus Flavius: *A zsidók története*, Budapest, 1966, 471-472. o.).*

Az evangélium Antiókhiaiban

A kibontakozó pogánymisszió nyomán *Antiókhia*, Szíria provincia adminisztratív központja, ahol zsidók és görögök vegyesen éltek, keresztény központtá lett. Antiókhia kozmopolita világváros volt, Róma és Alexandria után a birodalom harmadik legnagyobb városa, mely Jeruzsáleemnél jobban kedvezett az új közösség fejlődésének, főleg a negatív előítéletek hiánya miatt. A jeruzsálemi gyülekezet az itteni missziómunka örömdolgozatát látva Barnabást küldte az új gyülekezet erősítésére. Jelentős mozzanat, hogy e látványos misszió hatására – valószínűleg elsősorban az antiókhiai pogány lakosság körében – „krisztusiakként” (gör. *christianoí*) kezdtek emlegetni az új gyülekezet tagjait, nyilván azért, mert életük központjában Krisztus állt. Az elnevezés alkalmas módon tükrözte az új vallási közösség azonosságtudatát. E fejlemények hatására új szakasz kezdődött az egyház életében.

Pál apostol személye és megtérése

A korai keresztény misszióban és az újszövetségi iratok kialakulásában is kulcsszerepe volt Pál apostolnak, akit Apostolok cselekedetei szerint eredetileg Saulnak hívtak, és később kapta a Paulus, magyarul Pál nevet.

Megtérése előtti életéről annyit tudhatunk, hogy a kis-ázsiai Tárzusban – tehát hellén kulturális befolyás alatt álló területen – született, és szigorúan törvénytisztelő, farizeusi szellemben nevelkedett. Később Jeruzsálembe küldték, ahol az egyik legjelentősebb farizeus rabbi, Gamáliél iskolájában tanult. Ebben az időszakban megerősödött benne a zsidó vallás és a törvény iránti buzgó, szinte fanatikus ragaszkodás, melyről ő maga így ír: „És felülmúltam a zsidóságban nemzetembeli sok kortársamat, szerfelett rajongván atyai hagyományaimért” (Gal 1,14). Ez vezethetett a Krisztus-követők elleni ádáz gyűlölethez is, hiszen Jézusra a farizeusok egyértelműen úgy tekintettek, mint aki semmibe vette az általuk kötelezőnek tartott, a törvénynek érvényt szerezni hivatott rendszabályokat, sőt istenkáromlást követett el, amikor magát Isten Fiának vallotta. A farizeusok – így Saul is - ezt Izrael vallása elárulásának tartották.

Saulról tudjuk, hogy részt vett István elítélésében, és feltételezhető, hogy a Szanhedrin fontos szerepet szánt neki a szerintük Izrael vallására veszélyt jelentő irányzat terjedésének megfékezésében. Ezért először Jeruzsálemben vett részt a Krisztus-követők megbüntetésében, majd megbízólevéllel Damaszkuszba küldték, hogy ott is megfékezze a veszélyesnek tartott irányzat további terjedését.

Isten e ponton avatkozott be Saul életébe. A damaszkuszi úton átélt tapasztalat látszólag hirtelen, minden előzmény nélkül zajlott le, ám a tüzetesebb vizsgálat nyomán kiderül, hogy Isten fokozatosan készítette elő az utat Saul megtéréséhez. E folyamatban a következő lépéseket ismerhetjük fel:

- István kivégzése nyomán – melyet ő még buzgón helyeselt – látszólag megerősödött benne az őskeresztény gyülekezet elleni gyűlölet. Istennek az a kijelentése azonban, hogy „nehéz neked az ösztöke ellen rugódoznod” (Csel 9,5/b, helyesbített fordítás) arra utal, hogy Saul István magatartása nyomán nyilvánvalóan késztetést kapott korábbi felfogása felülvizsgálatára. Heves, szinte őrjöngésszerű buzgalma, mellyel Krisztus követőit üldözte, abból a törekvéséből fakadt, hogy ezt az Istentől kapott késztetést mindenáron elnyomja.
- A damaszkuszi úton kapott látomás reflektorként világított bele lelkivilága rejtelseibe, és nyilvánvalóvá tette, hogy a Názáreti Jézus feltámadt, valóban Isten Fia, és valóban Ő a Messiás. Időleges vaksága (melyről akkor még nem tudhatta, meddig fog tartani) őszinte, mély alázatra készítette Isten és önmaga iránt. Sokatmondó, hogy a korábban „öldökléstől lihegő”, magabiztos, a Főtanács megbízásával úton levő, Krisztus tanítványait üldöző Sault tehetetlen, mások segítségére szoruló, vak emberként kézen fogva vezették Damaszkuszba.
- Az ezt követő három napnak szintén döntő jelentősége volt. Saul nem számíthatott a keresztény gyülekezet segítségére, mivel félték tőle, jól tudva, milyen megbízással érkezett a városba, ugyanakkor korábbi hittársaihoz sem fordulhatott, mert nem értették volna meg új helyzetét, sőt inkább gyűlöletet váltott volna ki belőlük. Tudatosult benne, hogy Krisztus gyülekezeteit üldözve magával a Megváltóval fordult szembe. Ennek tudata, reménytelennek tűnő helyzete és az emberektől való elszigeteltsége mély önvizsgálatra és bűnbánatra készítette. Háromnapos böjtölése is erre utal: tudata mind tisztábbá lett, mind világosabban látta korábbi téves álláspontját, illetve ismerte fel a Krisztusra vonatkozó kijelentéseket az Ószövetség alapján.
- Isten Anániás személyében önmaga és az egyház képviselőjét küldte hozzá. Előzőleg mindkettőjüknek kijelentést adott, mintegy kettős bizonyoságként, hogy a küldött üzenet valóban tőle származott. Az Anániásnak adott kijelentés nyilvánvalóvá tette Saul elhívását a pogánymisszióra is.

- Saul megtérése messzemenő következményekkel járó fordulatot hozott az egyház életében. Személyében egy nagy műveltségű, és ami még fontosabb, korábbi életszemléletével gyökeresen szakító, elszánt tanítóra tett szert a gyülekezet, aki a korábbihoz hasonló elszántsággal, de most már az ellenkező oldalon állva hirdette és védelmezte azt a hitet, amelyet egykor üldözött. Ehhez társult, hogy – az apostolok közül egyedüliként - egyformán ismerte az ószövetségi iratokat és a pogány kultúrát. A pogánymisszió irányításához pontosan ilyen adottságokkal rendelkező emberre volt szükség. Új meggyőződése miatt hamarosan a zsidó vezetőkkel is szembekerült, ezért menekülnie kellett Damaszkuszból.

Saul, azaz Pál apostol megtérés utáni életének további eseményeiről Lukács feljegyzésein kívül maga az apostol is beszámol Gal 1,11-2,10-ben, ami kiegészíti az Apostolok cselekedeteiben található beszámolót. Ebből kiderül, hogy Pál a damaszkuszi gyülekezet tagja lett, de három évre „Arábiába” (a Palesztinát keletről határoló nabateus királyság területére) vonult vissza, nyilvánvalóan a szolgálatra való lelki felkészülés érdekében (Gal 1,17). Ezt követően mutatta be őt Barnabás az apostoloknak (Pál saját beszámolója szerint nem találkozott mással, csak Péterrel és Jakabbal, Jézus testvérével, utóbbi a jeruzsálemi gyülekezet vezetője volt). Ekkor teljes jogú tanítónak ismerték el őt. Ezt követően rövid ideig Jeruzsálemben szolgált, majd visszatért szülővárosába, Tárzuszba, és elsősorban szülőföldjén végzett missziót, egészen első hosszabb, nagyobb területre kiterjedő misszióútjáig, mely i.sz. 48-ra tehető, majd pedig részt vett a Jeruzsálemben tartott apostoli gyűlésen, melynek időpontja i.sz. 49. Ezekről részletesen szólunk a későbbiekben.

Sault Ap.csel. 13,9-től Pálként említik a további feljegyzések, ez a név a latin „paulus”, azaz „kicsiny” szó származéka. Ezt minden bizonnyal az eredeti nevéhez felvett latin névként kapta, amit minden római polgár esetében megkívántak. A kettős neveknek további példáit találjuk Apostolok cselekedetei könyvében: pl. János-Márk, Simeon-Niger, stb.

Pál apostol misszióútjai (i.sz. 47-58)

Pál apostol három nagy misszióútja közül az első Ciprusra és Kis-Ázsiára terjedt ki, a második és a harmadik pedig már a birodalom keleti felének nagyobb részére, beleértve a görög világ legfontosabb városait. Az első misszióutat a Jeruzsálemben tartott apostoli gyűlés zárta le, mely szorosan kapcsolódott a pogányok megtérése nyomán felmerült gyakorlati kérdésekhez.

Az első misszióút (i.sz. 47-48)

Megfigyelhetjük, hogy a rendkívül fontos pogánymisszióra különleges előkészületek (komoly böjt és imádság), a Szentlélek határozott utasítása alapján választották ki az arra alkalmas embereket. Két embert jelöltek ki a feladatra, hasonlóan ahhoz, ahogyan Jézus is tette, részben a feladatok megosztása végett, de azért is, hogy képességeik révén egymást kiegészítve végezhesék a munkát (Márk segítőként utazott velük, és azért, hogy ő is tapasztalatokat szerezzen). Ez a gyakorlat a továbbiakban is jellemző volt az öskeresztény missziómunkára.

A pogánymisszió első állomása Ciprus volt, ahol a Római Birodalom keleti területeire jellemző módon zsidók és pogányok vegyesen éltek. Ciprus ekkoriban szenátusi provincia volt, és prokonzul (gör. *antypathos*) irányítása alatt állott. Az evangélium üzenete valószínűleg már nem lehetett teljesen ismeretlen a szigeten, hiszen Barnabás maga is innen származott.

Lukács beszámolójából kitűnik, hogy a missziós erőfeszítésekkel párhuzamosan kézzelfogható démoni befolyás is érvényesült már a misszióút elején is, ami a továbbiakban is folyamatosan jellemző volt, változatos formában. Pál apostol felkiáltása nem indulatot

tükrözött, hanem a Barjézus tevékenységére adott jogos válasz volt. Az ezt követő csapás már egyértelműen Isten ítéletét mutatta, és komoly bizonyíték volt az éppen elhangzott igehirdetés hitelessége mellett: az ördögöset az az isteni hatalom büntette meg, amellyel démoni befolyásra szembeszegült. Figyelemre méltó, hogy a tisztartó nem Pál tudományán, hanem „az Úr tudományán” ámult el.

Pergában Márk elvált Páltól és Barnabástól, minden bizonnyal azért, mert még nem volt elég erős hite arra, hogy vállalni tudja a szolgálattal járó megpróbáltatásokat. A Cipruson tapasztalt események is megijeszthették, ezért dönthetett a visszavonulás mellett.

Pálnak és Barnabásnak útban a Pisidia tartománybeli Antiókhia felé, a Taurus hegységen kellett átkelniük, ami rendkívül nagy bátorságot, önmehtagadást és áldozatkészséget kívánt tőlük.

Pál elsősorban kedvező helyzete miatt választhatta kisázsiai missziója kiindulópontjául a piszidiai Antiókhiaát. A városban olyan evangelizációs módszert követett, mely későbbi munkájára is jellemző volt: először a zsinagógákban összegyűlt zsidókat igyekezett megszólítani, ami világos bizonyága volt annak, hogy a nemzet kiválasztottságának megszűnése ellenére nem mond le róluk, sőt annál inkább igyekszik őket megnyerni az evangéliumnak. Mivel a zsinagógákban istentisztelet alkalmával bárki felolvashatott, akit erre megkértek, Pál ezt az alkalmat kihasználva hirdette az összegyűlteknél Krisztus evangéliumát. Prédikációja sokban emlékeztetett Péter és István korábbi beszédeire: az Ószövetségből mutatta ki, hogy Jézus a megígért Megváltó, konkrét példákkal utalva a feltámadást hirdető próféciákra, majd pedig ennek alapján önvizsgálatra szólította fel a népet. A világos bizonyágtétel nemcsak a zsidókat, hanem a pogányokat is megtérésre indította, de annál hevesebb ellenkezést váltott ki azokból, akik elvetették az apostolok bizonyágtételét. Megisméltódott ugyanaz, ami Jézus életében és az ösgyülekezet idején Jeruzsálemben történt: kialakult az evangélium és a rabbinikus hagyomány követőinek tábora, és az utóbbiak irigységtől hajtva gyorsan éltek a manipuláció eszközével: hamis vádakkal illették az apostolokat a város előkelőségei előtt.

Az Ikóniumban töltött „sok idő” (valószínűleg több hónap) alatt az előbbiekhöz hasonló tapasztalatokat élhettek át az apostolok, de a város lakossága itt még végletesebben meghasonlott. Az apostolok állhatatosságát azonban az mutatja, hogy csak a közvetlen életveszély hatására távoztak a városból, miután megerősítették a helybeli gyülekezetet.

Listrában megdöbbenő tapasztalatban részesültek az apostolok: az őket korábban még isteneknek tekintő és lelkesen tisztelő sokaság néhány antiókhiai és ikóniumi zsidó befolyására eljutott odáig, hogy megkövezzék azt, akit nemrég még ünnepelet. Pál a közvetlen életveszélyben először tapasztalhatta meg azokat a szenvedéseket, melyeket korábban ő okozott Krisztus követőinek. Életben maradása ugyanakkor még jobban megerősíthette missziós elkötelezettségében és az isteni gondviselésbe vetett bizalmában. Ez tette képessé arra, hogy a megkövezés ellenére a szomszédos Derbében hirdette az evangéliumot, majd korábbi megkövezése helyére visszatérve, az életveszéllyel is dacolva bátorította és erősítette a tanítványokat, hogy a várható megpróbáltatások és szenvedések ellenére is állhatatosak legyenek. Mindez azt mutatja, hogy az apostolok a már megalapított gyülekezetek lelkigondozását is munkájuk lényeges részének tekintették, éppúgy, mint az evangelizáció folytatását.

Antiókhiaiba való visszatérésük után az apostolok minden bizonnyal elbeszélték és kiértékeltek az addigi missziómunka tapasztalatait, és terveket készítettek a továbbiakra vonatkozóan.

Az apostoli gyűlés Jeruzsálemben

A Jeruzsálemben tartott apostoli gyűlés az ősegyház első egyetemes tanácskozása volt, melyet a pogánymisszió és a pogányok tömeges megtérése nyomán felmerült kérdések tettek szükségessé. A fő probléma az volt, hogy egyes, a farizeusi szemlélet befolyása alatt álló zsidó keresztények arra tanították (gör. *didaskō*: „tanít, oktat”) a pogányokból lett hívőket, hogy metélkedjenek körül, és tartsák meg a ceremoniális törvény előírásait, az *üdvösség feltételeként*. Mivel Pál és Barnabás ezzel ellentétes álláspontot képviseltek, fontos volt, hogy az egyház egységes álláspontot alakítson ki a kérdésben, megelőzendő az esetleges szakadást. Pál és Barnabás fontosnak tartották, hogy útban Jeruzsálem felé megosszák a gyülekezetekkel első misszióútjuk tapasztalatait, amit később Jeruzsálemben is megtettek, hogy elegendő gyakorlati tapasztalat álljon rendelkezésre a helyes döntéshez.

A gyűlésen a jeruzsálemi, antiókhiai és néhány egyéb gyülekezet képviselői vettek részt. A probléma olyan komoly nézeteltérést okozott, hogy az álláspontok nem közeledtek. A fő kérdés az volt, hogy a megtért, de a zsidók írásismeretével nem rendelkező pogányokat milyen mércék alapján lehet a keresztény közösségbe befogadni.

Ezen a háttéren volt döntő Péter és Jakab felszólalása (utóbbi Jézus testvére, a jeruzsálemi gyülekezet vezetője volt, nem pedig a korábban vértanúhalált halt Jakab apostol, Zebedeus fia). Péter a saját tapasztalataira hivatkozva kiemelte, hogy Isten a Szentlélek adományának kiárasztásában nem tett különbséget zsidók és pogányok, körülmetéltek és körülmetéletlenek között. Az „elhordozhatatlan iga” nem csupán a ceremoniális törvényre utal, hanem az egész rabbinikus törvényrendszerre, melynek rendelkezései csak előképei voltak Jézus szolgálatának és a hit alapján megkötött szövetségnek (vö. Zsid 9,9-10). Ha a pogányokat ennek megtartására köteleznék, az azt fejezné ki, hogy a Krisztusban való hit általi megigazulás nem elégséges feltétele az üdvösségnek. Péter érveit a Pál és Barnabás által elmondott tapasztalatok még inkább alátámasztották.

Péter felszólalásához szorosan kapcsolódott Jakab érvelése, aki Ámós 9,11-12-re hivatkozva kiemelte, hogy a pogányok is Isten választottai lettek, hasonlóan a zsidókhoz, ezért csak arra kell ügyelni, hogy a megtért és az Írásokat nem teljes mélységben ismerő pogányok a gyülekezetbe való felvételhez szükséges „minimumként” tartózkodjanak a legfontosabb erkölcsi és egészségügyi törvények kirívó megszegésétől, és szakítsanak ezekkel. A gyakorlati javaslat a mózesi törvények szellemében történt, hiszen ezekben Isten szigorúan megtiltotta a vér és a nem kivéreztetett állat húsának fogyasztását (2Móz. 17,10-16), illetve a bálványimádást (2Móz 34,14-15) és a paráznaságot (2Móz 20,14; 5Móz 22,13-30), melyek a pogány világban mindennaposak voltak, ezért külön ki kellett emelni e kívánalmakat. Fontos a 21. versben szereplő indoklás is: a mózesi törvény előírásait a zsinagógái istentiszteleteken minden szombaton hirdetik, ezért a pogányok fokozatosan megérthetik és elfogadhatják a törvény által megkívánt összes, az Újszövetségben is érvényes isteni rendelkezést.

A második misszióút (i.sz. 49-51)

Pál második misszióútjának elsődleges indítékát Csel 15,36-ban találjuk. Az apostolok fontosnak tartották, hogy továbbra is élő kapcsolatot ápoljanak a már megalapított gyülekezetekkel, és személyes jelenlétük által erősítsék a tagok hitét.

A második misszióút egy nézeteltéréssel kezdődött: Barnabás Márkot korábbi visszafordulása ellenére alkalmasnak találta a szolgálatra, míg Pál apostol nem volt erről meggyőződve. Ez a tény szétválásukhoz vezetett, ugyanakkor a missziómunkát kedvezően befolyásolta, hiszen egyszerre két területen is folytatódott a munkálkodás. Ez az esemény bizonyítja, hogy Péterhez hasonlóan Pál apostol sem volt tévedhetetlen, hiszen később felül kellett bírálnia Márkra vonatkozó elképzelését, mert utóbb meggyőződött róla, hogy mégis „alkalmas a szolgálatra” (2Tim 4,11). Ugyanakkor mindkét tanító buzgó és elszánt misszionárius volt, ezért Isten jóra fordította szétválásukat. Pál apostol új kísérője *Silás* lett,

aki maga is elismert tanító volt (ld. Csel 15,32), Barnabás pedig Márkot vette maga mellé, tehát továbbra is kettesével dolgoztak.

Pál először korábbi missziómunkájának állomásait, Listrát és Derbét kereste fel, ahol valószínűleg a legnagyobb szükség volt a gyülekezetek megerősítésére, a korábbi viszontagságok tudatában. Itt Timótheus személyében újabb alkalmas munkatársra talált, aki zsidó anyától és pogány apától származott, és 2Tim 1,5 szerint istenfélő nevelésben részesült (Timótheus már Pál első misszióútja alatt is kapcsolatba kerülhetett az apostollal). Pál körülmételte Timótheust, mert így kisebb volt annak az esélye, hogy a missziómunka akadályozói kifogást támasszanak vele szemben, noha a körülmételkedésnek ekkor már semmilyen jelentősége nem volt. Timótheus misszióútja további részén már elkísérte Pált, hogy gyakorlati kiképzést nyerjen.

Ekkor járta be Pál Galáciát is, ahol Gallia provinciából ide települt, kelta származású lakosság élt, nevük a „gal” szó görög változatából eredt („galaták”). A Lukács által említett „galaták földje” nem esett teljesen egybe Galácia tartományával, mert az utóbbi a szorosán vett galata vidékeken kívül a környező vidékeket is magában foglalta. Pál az itt élő hívőknek küldte később a Galáciabeliekhez írt levelet. Ennek tanúbizonysága szerint Pál az itt élőknek különleges hangsúllyal beszélt Krisztus helyettes áldozati haláláról (ld. Gal 3,1/b), és személyes életpéldájával is alátámasztotta, hogy milyen személyes elkötelezettséget von maga után ennek a hitbeli elfogadása.

Az apostol Kis-Ázsiában kívánt továbbra is dolgozni, eredeti terve szerint, de valószínűleg olyan akadályozó körülményeket tapasztalt, melyekből megérthette, hogy Istennek más terve van. Ezt követően látomást kapott arra vonatkozóan, hogy immár európai területen, Makedóniában folytassa munkáját. A keresztény misszió tehát teljesen isteni vezetés alatt állott, mivel egyedül Isten tudta, hogy az emberek hol, milyen mértékben álltak készen az evangélium befogadására. Az apostolok mindenkor alávetették magukat e személyes vezetésnek.

Útban Makedónia felé, Troás kikötővárosban csatlakozott Pálhoz Lukács, az események krónikása, aki a továbbiakban szemtanúként örökítette meg a történeteket. Erre utal az a tény, hogy a leírás 16,10-ben hirtelen többes szám első személyre vált át. Ez a váltás a későbbiekben is megjelenik azoknál a beszámolóknál, ahol az eseményeknél Lukács is jelen volt (ld. 20,5-15; 21,1-18; 27,1-28,16).

Pál misszióútjának első európai állomása Filippi volt, ahol főként letelepült római veteránok éltek. A városnak saját önkormányzata és vegyes összetételű lakossága volt. Filippiben a missziómunka az egyik asszony, Lídia megtérésével kezdődött, és az ő példája nyomán családtagjai is hívőkké lettek. A csendes, szerénynek tűnő kezdet ellenére egy viszonylag kicsiny, de lelkes gyülekezet alakult itt ki, amit az apostol később hozzájuk írt levelében is elismert (Fil 1,3-7).

Az apostol munkáját különös esemény zavarta meg. Egy démontól megszállott szolgálóleány támasztott nehézségeket Természetfeletti képességének forrása köztudott volt, ezért jelenléte és „támogatása” a missziómunka lejáratahoz vezethetett, és az apostoloknak egyébként sem volt szükségük arra, hogy munkájukat „reklámozzák”. Amikor Pál kiűzte a démoni lelket a szolgálóból, a lány gazdái fordultak ellene. Pál igehirdetését a zsidó vallás egyik formájának tekintették, és erre hivatkozva könnyű volt Pál és munkatársai ellen hangolniuk a város bírait, akik elmulasztották, hogy esetüket részletesen is kivizsgálják, és Pált és Silást megkorbácsoltatták, majd bebörtönözték. Az apostolok azonban ennek ellenére sem csüggedtek el, és abban sem kételkedtek, hogy Isten küldte őket e városba. „Énekkel dicsőítették Isten” (Csel 16,25) a börtönben, ami kalodába szorított rabokra vajmi kevésbé volt jellemző. Amikor mennyei közbeavatkozásra megnyíltak a börtön zárjai, Pálnak

elsőként a kétségbeesett börtönőrre volt gondja, aki a történetek és Pál bizonyágtétele hatására családjával együtt megtért.

Az apostolok szabadulásukat követően a római jogrend szerinti jóvátételt követeltek, római polgárt ugyanis tilos volt előzetes eljárás nélkül veréssel büntetni. Nem önérdékből ragaszkodtak a nyilvános bocsánatkéréshez és elbocsátáshoz, hanem azért, hogy a gyülekezet jó hírnevét megőrizték. Ha ugyanis elterjedt volna a hír, hogy a keresztény közösséget „gyanus elemek” alapították, akik titokban távoztak a városból, ez csökkentette volna az általuk képviselt tanítás tekintélyét. Távozásuk előtt gondjuk volt arra, hogy búcsút vegyenek a gyülekezettől, és vigasztalják őket. Lukács valószínűleg a városban maradt, hogy Pál munkáját folytassa, ugyanis a továbbiakban harmadik személyben folytatódik a beszámoló.

Pál Thesszalonikában, Béreaiban és Athénben

Pál a továbbiakban az akkori görög világ jelentős nagyvárosaiban folytatta munkáját. Az első állomás Thesszalonika volt, Makedónia tartomány központja és egyben jelentős kikötővárosa. Az apostol Thesszalonikában valószínűleg kissé hosszabb időt töltött, a kikötővárosokban ugyanis sok átutazó volt, akik megtérésük esetén távoli vidékekre is eljuttathatták az evangélium üzenetét. A hosszabb tartózkodásra enged következtetni az, hogy Pál saját kezével dolgozott otléte alatt, és nem fogadott el a gyülekezettől adományokat. Ennek oka valószínűleg az volt, hogy a pogány környezetben felnőtt hívők ezt félreértették volna, mivel a levél tanúsága szerint sokan hajlamosak voltak a henyélésre és a másokon való élésködésre. Figyelemre méltó, hogy Pál nem érezte az apostoli tisztséggel összeegyeztethetetlennek a kétkezi munkát, ha erre a maga és munkatársai eltartásához szükség volt. Valószínűleg Jásonnál dolgozott, aki a helyi gyülekezet tagja volt, és Pálnak szállást is biztosított.

Pál korábbi szokásához híven a zsinagógát tette meg működése központjának, és először a zsidókat igyekezett megnyerni az evangéliumnak, de a szombati istentiszteleten pogányok is részt vehettek, így ők is hallhatták Pál érvelését. Az apostol az elbeszélés tanúsága szerint komoly erőfeszítéseket fordított a hallgatók meggyőzésére, aminek eredményeként a zsidók és a pogányok közül is sokan hívökké lettek. Később, Filippihez hasonlóan, itt is aktív missziómunkát végző gyülekezet alakult ki (ld. 1Thessz 1,2-10). Az első misszióúton történetekhez hasonlóan azonban a nem hívő zsidók itt is felbujtották nemcsak a csöcseléket, hanem a város vezetőit (az ún. politarchosokat) is, ami bírósági eljárás esetén rendkívül kedvezőtlen következményekkel járhatott volna az apostolok számára. A vád is súlyosabb volt, mivel a római jog szerint a „király” (gör. basileus) cím csak az uralkodót illette meg. Akár felségsértés címén is vádat emelhették volna ellenük, amiért, ha bebizonyosodik, halálbüntetést is kiszabhattak volna rájuk. A vádemelést csak a helyi gyülekezet kezességvállalása akadályozta meg, akik valószínűleg köztisztviselőként álló polgárok voltak.

Pál következő állomása Bérea volt, egy kisebb adminisztratív központ, ahol számos zsidó élt, és zsinagógáikat a pogányok is nagy számban látogatták. Feltűnő, hogy az e városban élő zsidók „nemes lelkiületéről” külön is megemlékezik a feljegyzés (ld. Csel 17,11-12), ugyanis más városokban sajnos nemigen volt jellemző, hogy a helyi zsidó közösség tagjai lelkiismeretesen utánanézték volna az Írásokból annak, amit Pál hirdetett. A tanítást nem Pál személyes tekintélye miatt fogadták el, hanem azért, mert meggyőződtek róla, hogy az valóban egyezik az ószövetségi Szentírással.

Sajnos a thesszalonikai zsidók befolyása ide is elért, ezért az itt is feltámadó ellenségeskedés hatására az apostol nem tölthetett túl sok időt a városban. Bármilyen támadás elsősorban ellene irányulhatott volna, ezért gyorsan távozott Béreaiból, míg munkatársait valószínűleg a hívők megerősítése érdekében hátrahagyta, de nekik is

meghagyta, hogy mielőbb csatlakozzanak hozzá. Hozzá kellett szoknia, hogy a zsidók ellenséges magatartása miatt gyakran kellett sietve megváltoztatnia munkája színhelyét.

Az út következő állomása Athén volt, a görög kultúra egykori híres központja, mely az apostoli korra veszített ugyan korábbi jelentőségéből, de még mindig fontos kulturális központnak számított. Pál apostolnak Athén szépsége mellett először a városban található sok bálvány tűnhetett fel, melyeknek hatására fokozottan érezhette egyedüllétét és idegenségét a pogány világ e központjában. A bálványkultuszoktól való idegenkedése ellenére alaposan bejárta és megtekintette a különféle bálványszentélyeket, és eközben minden bizonnyal az emberekkel is szóba elegyedhetett, hogy megismerhesse felfogásukat és gondolkodás módjukat. Missziójának részét képezte, hogy megtalálja az utat az adott területen élő emberek gondolkodásához, és ehhez meg kellett ismernie vallási gyakorlatukat.

Noha Athénban nem volt sok zsidó, a beszámolóból kiderül, hogy Pál tudatosan kereste a kapcsolatot velük és a pogányokkal egyaránt, az utóbbiak közé értve a város „szellemi elitjét” is. Lukács leírása az attikai (Athénra és környékére jellemző) szóhasználat tudatos alkalmazásával érzékelteti a két fő irányzat, a sztoikusok és az epikureusok képviselőinek gunyoros lenézését az „idegen istenségeket” hirdető apostollal szemben. Tanításai mindazonáltal felkeltették kíváncsiságukat, ami alkalmat adott Pálnak arra, hogy tanait e művelt hallgatóság előtt is kifejtse. Ezt adott formások betartásával kellett megtennie: a vallási kérdések eldöntésének helyszínéül használt Areopagoszon kellett kifejtenie tanait, a hallgatók által megszokott szónoki stílust használva.

Lukács természetesen csak tömörítve közli Pál beszédének fő gondolatait, de ezáltal is betekintést nyerhetünk az apostol abbéli törekvésébe, hogy megtalálja a kapcsolódási pontot pogány hallgatóságához. A beszédet valószínűleg vitaindítónak szánta Pál, de ez a terve a hallgatóság reakciója miatt meghiúsult, ugyanis a jelenlevők képtelenek voltak elfogadni a feltámadás és az ítélet tanát, mivel e fogalmak teljességgel idegenek voltak számukra, és hiányzott belőlük a bűnösségük felismeréséhez és a gondolkodás mód megváltoztatásához szükséges alázat is. Így tehát az apostol missziója egy szerény eredményt hozott: csakis néhányan csatlakoztak hozzá, összességében nem tudta megszólítani a műveltségére büszke athéni hallgatóságot. Athéni beszéde jó példa arra, hogyan lehet előítéletektől mentesen megszólítani egy idegen kultúra képviselőit és képviselni előttük az élő Istent, felhasználva azok gondolkodás módját és méltányolva az adott kultúrának Isten „kikutatására” tett törekvéseit. Pál mindent megtett ennek érdekében, és nem rajta múlt, hogy az athéni misszió nem lett eredményesebb.

Ez az élmény arra készítethette Pált, hogy felülvizsgálja addigi evangelizációs módszerét, és a pogányok előtt is a középpontba állítsa Krisztus kereszthalálát, annak ellenére, hogy ez megbotráncozást kelthetett, hiszen a kereszthalál akkoriban a legsúlyosabb halálnem volt, melyet a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőire szabtak ki (erre nézve lásd 1Kor 1,21-25-öt). Pál korinthusi munkáját már ennek szellemében kezdte meg, amint erre 1Korm2,1-3-ból következtethetünk. Hatékonyabbnak ítélte az egyszerű bizonyágtevést, mint a legnagyobb ékesszólást, és inkább az emberek lelkiismeretét vette célba.

Pál apostol Korinthusban

Korinthus Görögország déli tartománya, Akhája székhelye volt, ma is jelentős görög kikötőváros. Viszontagságos történelmi időszakot követően jelentős fejlődésen esett át. Lakossága gyarapodott, de ugyanakkor hírhedt volt rossz erkölcsiségéről.

Pál apostol i.sz. 50 végén érkezhetett Korinthusba. Hamar társakra talált egy zsidó házaspár személyében, akiket Claudius császár egy zsidók által támasztott zavargás miatt kiűzött Rómából. Pál hozzájuk csatlakozva űzte eredeti mesterségét, a sátoresztést (a zsidó férfiak, különösen a farizeusok ugyanis mindnyájan kétkezi szakmát is kitanultak, nem

„főfoglalkozásszerűen” értelmezték az Írásokat és a rabbinikus törvényeket). Pál munkájával nemcsak önmagát, hanem munkatársait is eltartotta, akik itt újra csatlakoztak hozzá. Szakmájának űzése révén ugyanakkor az emberekkel is könnyebben kapcsolatba kerülhetett mindennapi környezetükben. A városban egy előkerült felirat tanúsága szerint külön zsinagógájuk volt a zsidóknak, akik elég nagy számban éltek a városban. Pál a Szentlélek készítésére határozott bizonyosságot tett Krisztusról, de itt is ellenállásba ütközött. Felkiáltása („Véretek a fejetekre!”) nem átkozódás volt, hanem a felelősség és a következmények áthárítását jelentette azokra, akik elutasították az evangéliumot. A város általános légköre és a zsidók ellenállása mindazonáltal megviselhette Pált, sőt valószínűleg kétségbe vonta azt is, hogy alkalmas-e a város igehirdetésre, s nem volna e jobb továbbmenni, ezért Istennek külön is bátorítania kellett őt a csüggesztő körülmények közepette. Ebben a lelki szempontból látszólag reménytelen városban ugyanis nagyszámú ember volt előkészítve arra, hogy hívővé váljon. Sokszor éppen a rossz erkölcsi állapotok készíthetik az embereket arra, hogy egy jobb élet után vágyakozzanak, míg a nagy műveltség gyakran társul göggel és elbizakodottsággal. Pálnak bőven volt tennivalója Korinthusban, éppen ezért másfél évet töltött a városban, és munkája nyomán sokan váltak hívővé.

A zsidók itt is megpróbálták a Pált római hatóságnál bevádolni, de ezúttal kudarcot vallottak. Gallió, Akhája prokonzulja ugyanis nem kívánt állást foglalni olyan ügyben, melyet nem ítelt a római bíróság elé tartozónak. Felfogása szerint a világi hatóság feladata a társadalmi béke és jogosság megőrzése, nem pedig a vallási kérdésekben való igazságtétel, melyet a zsidóknak saját felekezetiükön belül kell rendezniük. Gallió ezzel egy Jézus bevádolásához sokban hasonlító helyzetben – a könnyen befolyásolható Pilátustól eltérően - határozottan elutasította, hogy a zsidók irigységből saját céljaikra felhasználják. Döntése túlmutatott azon az egyszerű tényen, hogy Pál vádlóinak ezúttal megszegyenülten kellett távozniuk, hiszen ennek az ítéletnek precedensértéke volt, így a zsidók Pál és munkatársai ellen nehezebben fogalmazhattak meg koholt vádakat a rómaiak előtt, mozgásterük beszűkült, és az apostol a hatóságok türelmes semlegességének tudatában végezhetette munkáját. Szintügy először fordult elő, hogy a csőcselék ezúttal nem az apostolok, hanem a felbujtó zsidók ellen fordult, ami bizonyítja azt, hogy egy bölcs bíró határozott fellépésével képes lehet egészen más irányt adni az eseményeknek. Erre a továbbiakban még láthatunk példákat.

Pál útban Jeruzsálem felé a kisázsiai Efézusban is tett egy rövid látogatást, és mivel tanítása felkeltette az ott élő zsidók érdeklődését, megígérte, hogy adandó alkalommal ismét meglátogatja őket. Korinthusban végzett munkájának híre is eljuthatott már ebbe a városba. Az apostol rövid jeruzsálemi tartózkodást követően (ahol húsvét és pünkösd ünnepét töltötte) ismét Antiókiába tért vissza.

A harmadik misszióút (i.sz. 52-57)

Pál harmadik misszióútja is a korábban alapított gyülekezetek végiglátogatásával indult, ezúttal a galáciai és a frígiai gyülekezeteket látogatta meg. Valószínűleg a harmadik misszióút során keletkezett a *Galáciabeliekhez írt levél*, melyben Pál az ottani gyülekezetek között elharapózó judaizálásnak, a ceremóniális törvényhez való visszatérésnek akart gátat vetni, amit egyes zsidó tanítók hirdettek, a korábbi apostoli határozat szellemével ellentétben. Ez azzal fenyegetett, hogy a galaták teljesen megtagadják a Krisztusban való hit-szövetséget. A levél szenvedélyes hangneme kifejezi Pál nyugtalanságát és egyben abbéli buzgalmát, hogy a gyülekezetet visszavezesse a helyes útra. A Galáciabeliekhez írt levél pontos keletkezési idejének meghatározására nincs elegendő támpont, csak feltételezhető, hogy az ötvenes évek elején keletkezhetett, valószínűleg Pál efézusi tartózkodása alatt.

Míg Pál Galácia és Frígia gyülekezeteit látogatta, az efézusi zsinagógában megjelent egy *Apollós* nevű, nagy műveltségű zsidó tanító, aki Keresztelő János tanítványaival kerülhetett

kapcsolatba korábban, és szüksége volt arra, hogy a teljes evangéliumot megismerje. Akvila és Priscilla, akiket Pál előzőleg otthagytott Efézusban, felismerték, hogy értékes munkát végezhet, és személyesen fejtették ki számára a Krisztusra vonatkozó tanítást. Amikor Apollós tovább utazott Akhájába, ajánlólevelet adtak neki a korinthusi gyülekezethez. Ennek nyomán Apollós hamarosan a korinthusi gyülekezet tanítója lett, miközben a zsidók között is értékes missziómunkát végzett.

Pál három évet töltött Efézusban (ld. Csel 20,31), amely Ázsia tartomány nagy múltú központja és ismert pogány kultusz hely volt, Kis-Ázsia nyugati partvidékén. Efézus későbbi történelme igen mozgalmas volt. Először Krózus, Lídia királya foglalta el, majd a város belépett az athéni szövetségbe, túlélte a perzsa uralmat, Nagy Sándor halálát követően pedig Sándor négy vezére közül Lüsizimakhosz fennhatósága alá került. Ő építette újjá 286-ban, és felesége után Arsinoé nevezte el. A rómaiak 190-ben Pergamon királyát bízták meg a város kormányzásával. III. Attalosz király i.e. 133-ban végrendeletileg Rómára hagyta, ekkor lett „Asia provincia” székhelye. Időközben Arsinoé helyett újra Efézus lett a neve. Mithridatész király alatt szembeszállt Rómával. Később ugyan szembefordult a királlyal, de a rómaiak a korábbi ellenállásra emlékezve nagyon keményen megadóztatták a tartományt, ami a város fejlődését is visszavetette. I. sz. 17-ben súlyos földrengés pusztította el a várost, és Augustus építette újjá, Tiberius pedig további segélyekkel támogatta, ami gazdasági fejlődést hozott magával. Pál Efézusba érkezve újra egy gazdag és fényűző várost ismerhetett meg.

Efézus legfőbb nevezetessége az Artemisz-kultusz és a hatalmas Artemisz-templom volt, melyet az ókorban a világ hét csodája egyikeként tartottak számon (Csel 19,23-40-ben a magyar fordítás latin nevén, *Diánaként* emlegeti az istennőt, az eredeti görög szövegben azonban az Artemisz név szerepel). A város számos lakójának megélhetése kapcsolódott ehhez a szentélyhez, elsősorban a város életét meghatározó bálványkultuszhoz kapcsolódó mesterségek és kereskedelem révén.

Pál Efézusban szokása szerint ismét a zsinagógát kereste fel először, de három hónap múlva kénytelen volt különválni a zsidóktól, és Tirannosz iskolájában tanítani, aki köztiszteletben álló tanító lehetett. Az a tény, hogy naponként itt tartózkodott, jelzi a pogányok élénk érdeklődését. Bizonyára egy adott időszakban tanított itt, míg a nap többi részét más munkával töltötte. Pál efézusi működése minden szempontból missziójának csúcspontja volt, amit a következő igei kijelentések is jeleznek:

- **Csel 19,11-12**

Természetesen nem Pál ruháinak volt gyógyító hatása, hanem minden esetben a Krisztusba vetett hit erejével gyógyultak meg a betegek. Az, hogy Isten ilyen, korábban szokatlan csodákat is cselekedett, minden bizonnyal annak volt tulajdonítható, hogy így kívánta támogatni a Pál által hirdetett tanítást, és bemutatni önmaga felsőbbiségét a számos helyi bálványistennel szemben.

- **Csel 19,13-19**

A zsidó ördögűzők kudarca ékesen bizonyította, hogy egyedül a Pál által hirdetett Krisztus hatalma tud megszállottakat megszabadítani a démoni befolyástól, továbbá, hogy Isten csak hiteles igehirdetőket támogat. A hamis ördögűzők is Krisztus nevére hivatkoztak, de látványos kudarcuk révén „tudományuk” hamis volta mindenki előtt lelepleződött. Ennek hatására a korábban okkult praktikákkal foglalkozók közül is sokan nyilvánosan elégették könyveiket, ami még nagyobb visszhangot kelthetett a városban, és még több megtéréssel járt.

- **Csel 19,23-40**

Demeter ötvös és céhtársai lázadása szintén közvetett bizonyítéka volt az evangéliumhirdetés nagy befolyásának. A zendülés azért tört ki, mert Pál missziójának hatására megcsappant az általuk gyártott ereklyék iránti kereslet, de ezt a mesteremberek ravasz módon az Artemisz-kultusz iránti buzgólkodásukkal leplezték, így nagy tömeget tudtak maguk mellé állítani az apostolokkal szemben. Pál két munkatársa is életveszélybe került. A helyzet annyira veszélyes lehetett, hogy Pált nem engedték a tömeg közé menni. Isten itt is, csakúgy, mint Gallió esetében, egy józan belátással rendelkező városi jegyzőt használt fel a csődület feloszlására, ami később gátat vethetett annak, hogy a keresztény misszionáriusok elleni hangulatkeltéshez a világi hatóságot is felhasználják.

Pál efézusi tartózkodása alatt a környező területeken is folytatott missziót, és ebben segítőitársai is voltak, noha Lukács feljegyzése csak érintőlegesen említi őket.

Pál ezután korábbi működési területét, Makedónia és Akhája tartományokat járta be. Ezt követően bizonyos időt töltött Korinthusban. Csel 20,2-3 nem nevezi néven a várost vagy városokat, amelyeket Pál meglátogatott, csak annyit mond, hogy Pál Görögországban töltött három hónapot, Róm. 16,21-23-ból azonban kiderül, hogy ismét meglátogatta azt a várost, ahol korábban másfél évet töltött, és amelynek a gyülekezetéért oly sok lelki küzdelmet állott ki (a város újbóli meglátogatásának tervéről 2Kor 12,14; 13,1-2 is szól). Ekkor (i. sz. 57 körül) keletkezett a *Rómaiakhoz írt levél* is, melyet Pál tervezett római útja előkészítéseként írt a vegyes összetételű, zsidókból és pogányokból álló római gyülekezetnek. Ez a gyülekezet valószínűleg Akvila és Priscilla munkája nyomán jött létre. A Rómaiakhoz írt levél fő témája a Krisztusban való hit általi megigazulás, illetve a zsidók és pogányok kiválasztottságának kérdése, mellyel Pál a két csoport közötti viszálynak kívánta elejét venni. A levél éppúgy Krisztus evangéliumát állítja a középpontba, mint Pál szóban elmondott igehirdetése.

Pál misszióútjának utolsó szakasza a búcsúzkodás jegyében telt. Az apostol a húsvéti ünnepeket - az ellenséges érzelmű zsidók cselvetése miatt kerülő úton haladva - Makedóniában töltötte, ezt követően pedig Troásban töltött egy hetet. Itt hosszú beszéddel erősítette a tanítványokat, és itt történt a nevéhez kapcsolódó utolsó feljegyzett csoda is: a fáradság miatt az ablakból kizuhant Eutikhus feltámasztása. Mivel sietett, nem ejthette útba Efézust, de fontosnak tartotta, hogy búcsút vegyen annak a gyülekezetnek a véneitől, akik között a legtöbb időt töltötte, ezért az efézusi gyülekezet elöljáróit az Efézustól nem messze fekvő Milétoszba hívta. Itt mondta el személyes hangú, megbízásokat és prófétikus kijelentéseket is tartalmazó búcsúbeszédét. A beszéd egyfajta „szóbeli végrendeletként” is értelmezhető, és kifejezésre jut benne, hogy Pál mennyire szívügyének tekintette apostoli munkája megfelelő folytatását a gyülekezetre váró veszélyek tudatában. A beszéd világos bizonyossága Pál elkötelezettségének, melyet személyes példaként állított a gyülekezet vezetői elé, mintegy bemutatva azt a lelkületet, mellyel munkájukat a továbbiakban végezniük kell. A búcsúzás hangulata mind Pált, mind a gyülekezet elöljáróit megrendüléssel töltötte el, de Isten akaratában megbékélve váltak el egymástól.

A Pál és munkatársai által végzett nagyszabású misszió alapozta meg a kereszténység későbbi terjedését, elsősorban a Római Birodalomban, mivel az apostol munkálkodó gyülekezeteket hagyott maga után, akik a maguk környezetében folytatták a missziómunkát. Ennek köszönhetően a keresztény gyülekezetek a pogányság szemében is egyre inkább elkülönültek a zsidóságtól. Lassanként kialakult sajátos, önálló istentiszteleti rendjük és egyházszerkezetük is.

Az apostoli korban keletkezett bibliai iratok, I. rész

Cselekedetek könyve¹

Szerzőség: A könyv bevezetése visszahivatkozást tartalmaz Lukács evangéliumára, ami arra utal, hogy Csel Lk. folytatását, egy történeti beszámoló második kötetét képezi. Ennek alapján a szerző azonos Lukáccsal, az evangélium szerzőjével, így a Lukács evangéliumával kapcsolatban elmondottak érvényesek itt is (lásd ott). A könyv ott kezdődik, ahol Lk. véget ér, és Jézus élettörténete után az ősegyház történetét írja le, amikor az egyház folytatta a Jézus által megkezdett missziós tevékenységet, a megváltás örömeinek hirdetését.

Keletkezési hely és idő: Lk-hoz hasonlóan valószínűleg Antióchiában keletkezhetett, i. sz. 60-70 között.

Irodalmi sajátosságok: A Lk. stílusáról elmondottak jellemzők itt is, a szerző magas szintű irodalmi és stilisztikai eszközöket alkalmaz (pl. az attikai beszédmód visszaadása a 17. fejezetben, Pál és a görög filozófusok vitájának megörökítésekor). A szereplők által elmondott beszédek a konkrét üzeneten túl sok esetben a beszélők jellemrajzához is támpontokat nyújtanak (ld. különösen Pál apostol védekezéseit a különböző fórumok előtt). Lk-hoz hasonlóan itt is érvényesül a történetírói szemlélet, a más forrásokból is ismert szereplőkre való utalás az események kronológiájához is hasznos támpontokat nyújt. Ezek alapján a könyv a Krisztus feltámadása és mennybemenetele (i. sz. 31) és Pál Rómában történt bebörtönzése (i. sz. 61) közötti eseményeket öleli fel.

A viszonylag biztosan azonosítható adatok a következők:

• I. Heródes Agrippa halála (12,20-23)	i. sz. 44 tavasza
• A „nagy éhínség” Claudius uralkodása alatt (11,28)	i. sz. 44-48
• Sergius Paulus prokonzulsága (13,7)	i. sz. 51 előtt
• A zsidók kiűzése Rómából Claudius idején (18,2)	i. sz. 49 körül
• Gallió prokonzulsága (18,12)	i. sz. 52-53 körül
• Félix prokonzulsága (23,26; 24,27)	i. sz. 52-56
• Festus hivatalba lépése (24,27)	i. sz. 57-60

Tartalmi sajátosságok:

A könyv fő szempontjai:

Az Ap. csel hitvédő (apologetikus) irat, egyesek szerint egyenesen Pálnak a császár előtti védekezése alkalmából készült, de ez nem bizonyítható. Az mindenestre bizonyos, hogy Lukács hangsúlyozni szeretné: a zsidók (és igen nagy részben a nem zsidók) elutasítása ellenére a kereszténység teljesen új kinyilatkoztatáson alapul, mely ugyan az Ószövetségre épül, de túl is lép azon, és immár nem kötődik egyetlen néphez, hanem egyetemes jellegű. Ezen túlmenően hangsúlyozza az „egyedül Krisztusban” elérhető üdvösséget is, melyben a zsidók és a pogányok egyaránt részesülhetnek.

Az Csel nem foglalkozik az ősegyház elterjedésének minden eseményével (kimarad belőle pl. a Szíria és Egyiptom felé történő terjeszkedés), inkább a nyugat felé irányuló missziót írja le, nyilvánvalóan azért, mert ez volt az, amelyben a szerző maga is részt vett, ezért a legjobban ismerhette azt. Másrészt ezen belül elkülöníthetők az evangélium terjedésének fokozatai:

- a jeruzsálemi gyülekezet megalakítása és az egyházszerkezet kialakulása
- István halála után az egyház szétszóródása, az evangelizálás kiterjesztése Samáriára

¹ Teljes nevén Az apostolok cselekedetei könyve. A könyv görög neve egyszerűen *Praxeis*, azaz „Cselekedetek”.

- a pogánymisszió kezdete (Péter, Fülöp diakónus), Antiókhia mint az evangelizáció új központja, a kereszténység mint önálló felekezet megszilárdulása, ezzel párhuzamosan a judaizmus hanyatlása
- Pál elhívása és a pogánymisszió kiterjesztése a birodalom távolabbi területeire (a könyv Pál munkásságával foglalkozik a legrészletesebben)
- Pál missziójának elutasítása a judaista vallási vezetők részéről, a kereszténység és a judaizmus végleges szétválása

Részletes tartalmi vázlat:

1,1-2,47 Az ősegyház születése:

- a missziós megbízás megerősítése, Jézus menyemenetele
- a hívők imaközössége, a Szentlélek kiáradása pünkösdkor
- az első megtérők Jeruzsálemben, Péter igehirdetése nyomán
(*Péter beszéde a jeruzsálemiekhez*)

3,1-5,42 Növekedés és konfliktusok:

- az első csodatétel (a sánta meggyógyítása), Péter bizonyágtétele a nép, majd a vallási vezetők előtt
- az egyház növekedése és az isteni hatalom megnyilvánulásai
- konfliktus a vallási vezetőkkel, bizonyágtétel a főtanács előtt
(*Péter beszéde a néphez, bizonyágtétel a vallási vezetők előtt*)
- a diakónusi szolgálat megszervezése
- István bevádoltatása és vértanúsága, Izrael mint nép végső szembefordulása Krisztus követőivel
(*István beszéde vádolóival*)

8,1-12,25 Szétszórás és a pogánymisszió kezdete:

- szétszórás az István vértanúságát követő üldözés nyomán, evangelizálás Samáriában, a szerezsen komornyik megtérése
- Pál elhivatása és csatlakozása Krisztus követőikhez
- Péter működése, a pogánymisszió szentesítése (Kornélius és családja)
(*Péter beszéde Kornélius háznője előtt, a pogánymisszió indoklása*)
- Antiókhia mint a kereszténység új központja
- üldözés az apostolok ellen, Péter csodálatos kiszabadulása, istenítélet I. Heródes Agrippa felett

13,1-15,35 Pál első misszióútja és a pogánymisszióval kapcsolatos viták tisztázása:

- Pál és Barnabás Kisázsiaiában, az első kisázsiai gyülekezetek megalakulása
(*Pál beszéde a zsidókhoz a pisidiai Antiókhiaiban*)
- Apostoli zsinat Jeruzsálemben: határozat a pogányok közül származó megtértek számára előírt követelményekről
(*Péter és Jakab felszólalása a zsinaton*)

15,36-18,22 Pál második misszióútja:

- A kisázsiai gyülekezetek újbóli meglátogatása Szilással, Timótheus csatlakozása Pálhoz
- Az evangelizáció kiterjesztése Európára (az egyes állomások: Filippi, Thessalonika, Bérea, Athén, Korinthosz), visszatérés Antiókhiaiba
(*Pál beszéde az athéniak előtt az Areopagoszon*)

18,23-21,14 Pál harmadik misszióútja:

- Apollós csatlakozása a tanítványokhoz
- Pál kétéves efézusi tartózkodása, konfliktusok a pogány vallásosság haszonélvezőivel
- a görögországi gyülekezetek bejárása, visszatérés Kis-Ázsiába, troási és milétusi tartózkodás, búcsú az efézusi gyülekezet véneitől, Pál fogságának megjövendölése
(*Búcsúbeszéd az efézusi gyülekezet véneihez*)

21,15-23,35 A zsidók szembefordulása Pállal

- Pál elfogása a jeruzsálemi templomban, védekezése a zsidók előtt római őrizet alatt,
- összeesküvés Pál ellen, cezáriai fogság
(*Pál védekező beszéde a zsidók előtt*)

24,1-28,31 Pál biznyságtétele a római hatalom képviselői előtt, utazás Rómába a császár elé

- Pál Félix, Festus és II. Heródes Agrippa előtt

(beszédék Félix, illetve Festus és Agrippa előtt)

- utazás Rómába, vihar és hajótörés Máltánál, utazás Rómába, találkozás a római keresztényekkel és zsidókkal

(Pál biznyságtétele a vihar idején és Rómában)

A mondanivaló legfontosabb elemei:

Az első keresztény közösség tevékenységének és mindennapi életének bemutatása: ima- és vagyonszövetség, a Szentlélek közvetlen vezetése és az isteni hatalom megnyilatkozása a tanítványok által.

Párhuzamok Péter és Pál szolgálatában: mindketten szóltak a zsidókhöz és a pogányokhoz is (téves az a felfogás, hogy Péter elsősorban a zsidók, míg Pál a pogányok apostola volt), a megfeszített Krisztus mint Megváltó hirdetése, az isteni hatalom közvetlen megnyilatkozásai (gyógyítás, ítélettétel), fogság és csodálatos szabadulás.

Több biznyságtétező beszéd is az ószövetségi próféciák beteljesedésére irányítja a figyelmet Krisztus áldozatával és a pünkösdi eseményekkel kapcsolatban, egybehangzóan innen meríti az „új” tanítás létjogosultságát (Péter pünkösdi beszéde és biznyságtétele a sánta meggyógyításakor, Pál beszéde a pisidiai Antiókiában, stb.).

Az apostolok gyakorlatában a gyülekezetek alapítása mellett fontos szerepet kapott a már meglévő gyülekezetek lelkipozozása is, ezt elsősorban Pál apostol példáján láthatjuk.

A könyv fontos tanulságokat tartalmaz a vallási tekintélyhez és a világi hatalomhoz való viszonyulással kapcsolatban is. Az előbbivel szemben az apostolok mindenkor tiszteletet tanúsítottak, de sosem engedtek a lelkiismereti kényszernek, bátran vállalták meggyőződésüket (Péter és János, valamint Pál kihallgatása a főtanács előtt). A világi hatalom sok esetben türelmesebbnek bizonyult a vallási vezetőknél (ld. Gallió, Festus). Különösen Pál használta fel a jogi védelem (római polgárság) adta lehetőségeket (pl. Filippiben), de sosem öncélúan, hanem csakis az evangéliumhirdetés szempontjainak alárendelve (főleg, ha valamilyen kirívó jogtalanság hátrányos következményeit kellett elhárítani). Pál a világi hatalom iránt is a felsőbbségnek kijáró tisztelettel adózott, de a nyilvános védekezés alkalmait személyes biznyságtétezőre is felhasználta.

A második és harmadik misszióút során keletkezett páli levelek

Pál apostol levelei keletkezésük időrendje szerint

A levél neve	Feltételezett keletkezési hely és idő	A levél alapvető mondanivalója
Levél a galatákhoz (Gal.)	Antiókhia, i. sz. 48 vagy az 50-es évek (utóbbi valószínűbb), helye bizonytalan	A törvény cselekedeteiből fakadó megigazulás tana elleni polémia, a hit általi megigazulás kihangsúlyozása
I. levél a thesszalonikaiakhoz (1Thessz)	Korinthus, i. sz. 51/15	Felvilágosítás Krisztus újbóli eljövetelével kapcsolatban, óvás az ok nélküli rajongástól és a rendetlen életmódtól
II. levél a thesszalonikaiakhoz (IIThessz)	Korinthus, i. sz. 51 körül	További felvilágosítás a Krisztus második eljövetele előtt bekövetkezendő eseményekről, figyelmeztetések
I. levél a korinthusiakhoz (1Kor.)	Efézus, i. sz. 55 körül	A korinthusi gyülekezetben jelentkező súlyos problémák kiértékelése (egy korábbi levél nyomán), felvilágosítás és intelmek különböző kérdésekben
II. levél a korinthusiakhoz (IIKor.)	Efézus, i. sz. 56 körül	Személyes hangvételű bátorítás, az előző levél nyomán elindult megújulás háttérén
Római levél (Róm.)	Korinthus, i. sz. 57	Rendszerezett tanítás a hit általi megigazulásról, Pál tervezett római látogatásának előkészítéseként
Levél Filemonhoz (Filem.)	Róma, i. sz. 60-62 között (fogságból)	Közbenjárás egy Filemontól elszökött, de Pál befolyása nyomán megtért rabszolgáért
Levél az efézusiakhoz (Ef.)	Róma, i. sz. 60-62 között (fogságból)	Tanítás a „Krisztus testét” alkotó egyház elhivatottságáról és rendeltetéséről
Levél a kolossébeliekhez (Kol.)	Róma, i. sz. 60-62 között (fogságból)	Tanítás Krisztusról a Kolossében terjedő hamis tanítások háttérén
Levél a filippibeliekhez (Fil.)	Róma, i. sz. 60-62 között (fogságból)	Tanítás Krisztus evangéliumának lényegéről (áldozat, megigazulás) és a valódi örömről
I. levél Timóteushoz (I. Tim.)	Efézus/Makedónia, i. sz. 62-64 között (Pál kiszabadulása után)	Személyes hangú intelmek, főleg egyházszerkezési és hitbeli kérdésekben
Levél Tituszhoz (Tit.)	Kis-Ázsia, i. sz. 62-64 között (valószínűleg utazás közben)	Gyakorlati intelmek a Krétán munkálkodó Tituszhoz, hitvallás-szerű elemekkel
II. levél Timóteushoz	Róma, i. sz. 64-65 között (fogságból)	Pál utolsó levele mártírhalála előtt, intelmek és bátorítás Timóteus megerősítésére, Pál „lelki végrendelete”
Zsidókhoz írt levél (Pál szerzősége nem általánosan elfogadott)	A i. sz. 60-as évek második fele, helye ismeretlen	Zsidó keresztények ismeretlen csoportjához írt levél, intés a judaizmushoz való visszatérés ellen és bátorítás a Krisztusban való megmaradásra, részletes tanítás Krisztus főpapi-közbenjárói szolgálatáról

A thesszalонikai levelek

Az ókori város és gyülekezet bemutatása: Pál apostol macedóniai misszióútja során érintette Thesszalонikát (a mai Szalонiki). Erről Csel 17,1-9-ben olvashatunk. A városnak saját választott önkormányzata volt, előjárók (politarchoszok) irányították. Elég nagy zsidó közösség élt itt, saját zsinagógával, és Pál először nekik hirdette Krisztus evangéliumát, amit sokan örömmel fogadtak, és pogányok is hívőkké lettek. Az üzenetet elutasító zsidók azonban irigységből zendülést támasztottak Pál és munkatársai ellen, és az előjárókat is ellenük fordították, ezért távozniuk kellett a városból. Pál athéni tartózkodása alatt Timótheust küldte el hozzájuk, kifejezetten azzal a céllal, hogy erősítse az újonnan alakult, sok ellenségeskedésnek kitett gyülekezetet (1Thessz 3,1-8), melyben a levél tanúsága szerint többségben voltak a pogányok (erre a felvetett problémák alapján is következtethetünk).

A levelek megírásának háttere: Az I. levelet Pál elsősorban bátorításként írta, miután Timótheus hírül adta neki a gyülekezet állhatatosságát és missziós buzgalmát, a thesszalонikai gyülekezet ugyanis példaértékű missziós munkát is végzett, melynek messze ható befolyása volt (1Thessz 1,6-9). A gyülekezetnek ugyanakkor további eligazításra volt szüksége olyan kérdésekben, mint a gyakorlati keresztény életvitel, a halottak állapota, valamint a Jézus Krisztus második eljövételére való felkészülés, ezért a levél második része e témákat tárgyalja. Az I. levél keletkezési helye Korinthus volt, ahol Pál athéni tartózkodását követően másfél évet töltött (Csel 18,11), a keletkezés ideje pedig i. sz. 50 vége vagy 51 eleje. A II. levél valószínűleg ez első után néhány hónappal keletkezett, minden bizonnyal szintén Korinthusban. Ebben Pál minden levele közül a leghatározottabban hangsúlyozza Krisztus második eljövételét, mint végső reménységet, és igyekszik eloszlatni bizonyos, ezzel kapcsolatos félreértéseket, megerősítve a gyülekezet végső szabadulásba vetett hitét. Pál a levél végén konkrét gyakorlati problémákra is kitér.

Az I. thesszalонikai levél

A keletkezés körülményei és ideje: lásd a bevezetésben.

A történetkritikai szemléletű bevezetés-tudomány álláspontja: általában elismerik Pál szerzőségét, egyedül csak a radikálisan kritikai szemléletű B. F. Ch. Baur és nyomában a tübingeni iskola képviselői vonták azt kétségbe (Baur csak a Római, az I-11Korinthusi és a Galata levelet fogadta el eredeti páli iratnak). E nézeteket azonban bizonyítékok híján hamarosan kénytelenek voltak feladni. A kritika második hulláma az „átrendezési” elméletet képviselte, mely szerint bizonyos részek szerzője Timótheus, illetve, hogy az I. levél valamilyen formában az általa vitt írásos üzenetet is tartalmazza. Ezt az elméletet W. G. Kümmel cáfolta meg.

A levél irodalmi és tartalmi jellegzetességei: A levél 90%-ban megegyezik a többi páli levél stílusával, és hasonló gondolatmenet is jellemzi. Alkalmi levélként íródott, ezért a hallgatóság szükségleteit tartja szem előtt, mondanivalója ezekhez igazodik. Célja elsősorban a buzdítás és a megerősítés, valamint Pál gondoskodásának kifejezése, ezért a levél első részét személyes hangvétel jellemzi. Az apostol e részben hangsúlyozza az Ige személyes befogadásának fontosságát is, melynek révén a gyülekezet tagjai isteni hatalom részeseivé válhatnak (ld. pl. 1,4-6; 2,13). A levél második része a gyülekezetben uralkodó problémákat veszi sorra, hangvétele kissé kritikusabb, de ezt is átszővi a buzdítás. A levél elsősorban bíróként és szabadítóként beszél Jézus Krisztusról, de a megszentelés véghezvivőjeként is (ld. pl. 3,12-13; 5,8-10).

Tartalmi vázlat és mondanivaló:

A levél négy fő tartalmi egységre tagolható:

I. Üdvözlés és a gyülekezet buzdítása (1. fej.): E részben Pál elismeréssel adózik a fiatal gyülekezet állhatatosságának és missziós buzgalmának, mely által példaképekké válhatnak a többi gyülekezet számára is (pl. Akhájában, ahol a korinthusi gyülekezet is volt). Pál különösen örül annak, hogy a viszontagságok nyomán a gyülekezet nemhogy megerőtlenedne, de még buzgóbban fogadja be Isten szavát, ami a valódi lelki növekedés feltétele.

II. Pál és a gyülekezet viszonya (2-3. fej.): Az apostol személyes bizonyágtevés által emlékezteti a gyülekezetet, hogy milyen gonddal munkálkodtak érte, teljesen azonosulva lelki érdekeikkel. Ezzel Pál nem saját magát vagy munkatársait akarja előtérbe állítani, hanem azt fejezi ki, hogy ők Isten eszközeinek tekintik magukat, akik Isten hívását intézik a gyülekezethez. A hívók az igazság befogadása által magával Istennel kerülnek élő kapcsolatba, annak ellenére, hogy ez a magatartásuk a zsidók és a pogányok többségével is szembe fordítja őket. Pál, noha eltávozása után személyesen nem erősíthette a gyülekezetet, gondoskodását azzal is bizonyította, hogy elküldte hozzájuk Timótheust, aki vele azonos lelkülettel volt a gyülekezet iránt, és a tőle kapott jó hírek is hálával töltötték el. Legszemélyesebb kívánsága, hogy a gyülekezet lelkileg növekedjen, és felkészüljön Jézus Krisztus második eljövételére.

III. A gyülekezetben jelentkező problémák (4,1-5,11): a buzdítást követően Pál a gyülekezetben jelentkező erkölcsi és hitbeli problémákkal kezd el foglalkozni. Az első három probléma a gyülekezet összetételéből adódik: mivel pogány környezetből származtak, nem tudtak teljesen szabadulni a pogány életvitel befolyása alól (ez bizonyítja, hogy a gyülekezet túlnyomó része nem zsidó származású volt, mivel a zsidók neveltetésüknél fogva mentesek voltak az említett hiányosságoktól).

Az egyes problémák és a tanácsok:

- paráznaság: a helytelen kívánságok legyőzésében az segíthet, ha az ember Isten akaratához szabja magát, és a megszentelődést mint célt tartja szem előtt. Ez összefüggésben áll az igazság beszédének befogadásával, mert az isteni hatalom ezen keresztül nyilvánkozik meg.
- testvéri szeretet: a pogányokból lett hívők körében a zsidóktól eltérően nem volt annyira erős az egymás iránti szolidaritás, ezért az apostol emlékezteti a gyülekezet tagjait, hogy az egymás iránti szeretet isteni követelmény, és buzdítja őket az egymás iránti tisztességes, nem a másik kárára igyekvő magatartásra.
- a rendszeres munka: szoros összefüggésben van az előző problémával, a tisztességes munka és a rendezett élet megakadályozza a gyülekezet tagjait abban, hogy egymás terhére legyenek, és ezzel akadályozzák egymás lelki fejlődését.

A halottak állapota: Szintén a pogányokra volt jellemző, hogy nem élt bennük olyan szilárd meggyőződés a halottak feltámadása felől, mint a zsidókból lett keresztényekben (Vö. 1Kor. 15. fej.). Pál 1Kor.-hoz hasonlóan szemléletes módon, de szilárd bizonyossággal beszél a halottak feltámadásáról, illetve a még élő igazak elragadtatásáról - ez a végső reménység alkalmas eszköz a reménység életben tartására is.

Felkészülés Krisztus második eljövételére: az 5,1 vers alapján biztosra vehetjük, hogy a gyülekezet tagjai jól ismerték a próféciákat, ezért Pál kiegészíti a korábban mondottakat a lelki éberség kívánalmával. Hivatkozik Jézus kijelentésére, hogy a végső eljövétel sokak számára meglepetésszerű lesz, de akik a szeretet tudatos cselekvése és a végső reménység életben tartása révén megőrzik éberségüket, elkerülhetik ezt a végzetes csapdát (vö. Luk.). Az „éjszaka” és a „nappal” ebben az összefüggésben a bűn általi eltompulás és az igazság befogadása és gyakorlása általi éberség ellentétét fejezi ki.

IV. Záró intések és üdvözetek (5,12-28): Az apostol az előljárók iránti tisztelet hangsúlyozásán túl tömör gyakorlati tanácsokban foglalja össze a keresztény életfelfogást (14-22. vers), továbbá kifejezi, hogy az isteni elhívás logikus folytatása a megszentelés, melynek biztosítéka Isten hűsége és változhatatlansága.

A II. thesszalonikai levél

A keletkezés körülményei és ideje: lásd a fejezet bevezetésében.

A történetkritikai szemléletű bevezetés-tudomány álláspontja: ugyanaz vonatkozik rá, mint az I. thesszalonikai levélre. Pál szerzőségét nem vitatták, de a levél egységes voltát többen kétségbe vonták, elsősorban a tübingeni iskola képviselői. Ezek a feltételezések később megalapozatlanoknak bizonyultak.

A levél irodalmi és tartalmi jellegzetességei: Hangvétele hasonló az 1Thessz levélhez, buzdítással indít, és hasonló témákat érint. Központi témája Krisztus második eljövetele, amivel kapcsolatban egy tévtanításként terjedő félreértést kíván eloszlatni, melynek hatására többeken rajongás lett úrrá, és elhanyagolták a rendszeres életet. Ennek lényege, hogy Krisztus hamarosan eljön – valószínűleg az apostolokra, talán személyesen Pálra hivatkozva hirdették ezt némely tévtanítók. Pál ezzel szemben prófétikus kijelentést ad a Krisztus eljövetele előtt kibontakozó hamis, sátáni eredetű vallási hatalomról, mely Istenként lép fel, és egészen Krisztus második eljöveteléig fennmarad. A 2. fejezet így a Biblia 10 vázlatpróféciája közé tartozik, bár konkrét idői kijelentés nem található benne.

Tartalmi vázlat és mondanivaló:

I. A gyülekezet üdvözlése (1. fej.) – A gyülekezet a különféle szorongatások (esetleg helyi üldözés) ellenére is kitartott a hitben, amiért Pál hálát ad. A megpróbáltatások közepette a legfőbb reménység az isteni igazságszolgáltatásba vetett bizalom – ez az igazságtétel Krisztus második eljövetelével fog megvalósulni, megfordítva a jelenlegi viszonyokat, az engedetlenekre visszafordítva saját engedetlenségük következményeit. A hívők erre az isteni elhívás megerősítése, a folyamatos hitbeli növekedés révén készülhetnek fel.

II. Az antikrisztusról szóló vázlatprófécia (2. fej.) – Az előző fejezethez kapcsolódva Pál rátér a Krisztus eljövetelére vonatkozó tévtanítás cáfolatára. Az érvelés során elsősorban Dániel könyvére hivatkozik (a „veszedelem fiára” vonatkozó jellemzés legjobban Dán. 7,24-26-ra, valamint Dán. 11,36-ra emlékeztet, ez utóbbi segíthet abban is, hogy időben is elhelyezzük a jövendölés beteljesülését: az „északi királyról” van szó, aki ebben az összefüggésben a „szent szövetség” ellen küzdő hatalommal azonos, mely a római császárokat követi). A „bűn embere” kifejezés a görögben *anthroposz tész anomiasz*, vagyis „a törvényszegés embere”, ami az Isten törvényével való tudatos szembefordulásra utal. Ezen a háttéren elsősorban Sátánt jelképezi (vö. Ján. 8,44-gyel), illetve egy olyan hatalmat, amely Sátán magatartásának lényegét, az Isten nevében történő önfelmagasztalást képviseli, ami markánsan ellenkezik éppen Isten jellemével. (Megjegyzés: sokan félreértik ezt a jövendölést, és egy valóságos, konkrét személyre vonatkoztatják, ami kizárható, ha Dániel könyvének párhuzamait vesszük alapul, ahol a jelképek egy intézményes hatalomra, „királyságra” utalnak).

Új mozzanat ebben a próféciában, hogy a „törvényszegés titkának” kibontakozását valami hátráltatja, és ezért csak a „maga idejében” lesz képes érvényesülni. Ezt akkor érthetjük meg, ha a jövendölést összevetjük Jel. 2,12-17-tel, a pergámumi levél által jellemzett időszakkal, ahol a „Sátán királyiszekének” megjelenéséről van szó, illetve „Bálám tanításáról”, az állami hatalmat befolyásoló egyházi tekintélyről. Ennek alapján e „visszatartó” befolyást magával az üldöző római hatalommal azonosíthatjuk, a „félretolatás” időpontjaként pedig a constantinusi fordulatot, közelebről a 313-as milánói ediktumot jelölhetjük meg, ami az üldözések megszűntetésével megnyitotta az utat a kereszténység államvallássá tétele felé, mely a középkori egyházi hatalom teljhatalmi törekvéseiben testesült meg a legmesszebben. Ezt a teljhatalmat a reformáció ingatta meg, de maga a törekvés az apostol kijelentése szerint egészen Krisztus második eljöveteléig lesz jelen a kereszténységben: ekkor maga Krisztus vet véget neki.

A prófécia nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy e hatalom másik megnyilvánulása, a tömegek elhitése (vö. Ján 8,44) csak azok esetében eredményes, akik „nem fogadják be az igazság

szerepetét üdvösségükre”, azaz a hitetéstől csak az „igaz tudományban” való állhatatosság óvhat meg, az a magatartás, amit az apostol a 13-17. versekben vázol fel.

III. Intések a helyes magatartásra – Az apostol befejezésül emlékeztet az első levélben megfogalmazottakra: a folyamatos imádság, a gonosztól való tartózkodás és az állhatatosság szükségességére, valamint különösképpen a rendszeres kenyérkereső munka fontosságára, szemben a rajongó, ingyenélő életmóddal. Az utóbbival kapcsolatban a maga példájára hivatkozik, mivel igehirdetői útjai során a legtöbb helyen ő is saját kezű munkával kereste a kenyerét, még ha olykor el is fogadott támogatásokat a gyülekezetektől. A rendszeres munka tehát nem kevesebb, mint határozott isteni rendelkezés, erkölcsi kötelezettség, az ez iránti engedetlenség esetén a gyülekezet fegyelmi intézkedéseket is alkalmazhat (megjegyzés: az apostol csak azokat rója meg, akik nem *akarnak* dolgozni, azaz a szándék megléte vagy hiánya a döntő, ami nem zárja ki az önhibájukon kívül szűkölködők támogatását). Pál emellett különösen a jó cselekedetekben való állhatatosságra buzdít, ami folyamatos békesség forrása.

A korinthusi levelek

Az ókori város és gyülekezet bemutatása: Korinthus Athén mellett (az Attikát és Peloponnészoszt magában foglaló) Akhája tartomány legjelentősebb városa volt. A régi várost a római Mummius – Róma hatalmát erősítendő - i. e. 146-ban leromboltatta, lakosait pedig legyilkolta vagy rabszolgának adta el. Julius Caesar azonban a régi város helyén mintegy 100 évvel később egy újat épített, ezt látogatta meg Pál is. Mivel Korinthus egy földszoroson helyezkedett el, fontos közlekedési és kereskedelmi csomópontnak számított, két kikötője is volt: Kenkrea és Lakhaion. Az állandó lakosok száma kb. 5-700 ezer volt (ebből kb. 400 000 rabszolga), de kikötővárosi jellege miatt ennél sokkal többen fordulhattak meg átutazóban, főleg kereskedők és tengerészek. Fejlett kultúrával, ugyanakkor közmondásosan rossz erkölcsiséggel rendelkezett. A városban nagy hatása volt Aphrodité istennő kultuszának, akinek templomában Sztrabón beszámolója szerint 1000 papnő üzött kultikus prostitúciót (ezt a számot a mai történetrás némileg eltúlozottnak tartja, de a tényleges szám így sem lehetett kevés). A város lakossága vegyülékes volt, a mediterrán világ minden részéből voltak itt betelepülők, és a viszonylagos jómód mellett különlegesen alacsony erkölcsi színvonal jellemezte legtöbbjüket.

Pál apostol akhájai missziója során (Athén után) Korinthus volt a második állomás, és itt az apostol hosszabb időt töltött. Megemlítendő, hogy ez volt az egyik város, mellyel kapcsolatban az apostol konkrét menyei kijelentést kapott, amit szintén a városban uralkodó viszonyok indokoltak. A városban éltek zsidók is, akiknek zsinagógájuk is volt, de a városban alapított gyülekezetben a tagok neveinek tanúsága szerint (lásd a korinthusi levelekben) kisebb részben voltak zsidók, a tagság inkább a görögök közül került ki. A gyülekezetben bizonyíthatóan megfordult Apollós, és minden bizonnyal Péter („Kéfás”) is.

A levelek megírásának háttere, a „korinthusi probléma”: A korinthusi gyülekezet számos problémával küzdött, aminek oka a tagság erkölcsi háttere és a megalapozott Szentírás- ismeret hiánya volt. Pál efézusi tartózkodása során értesült a gyülekezetben uralkodó állapotokról, és az 1Kor. 5,9 tanulsága szerint először levelet írt nekik, amely nem maradt fenn (bár vannak, akik feltételezik, hogy az 1Kor. 6.13-20-ban e levél részletei találhatóak, ami nem tűnik megalapozottnak). A levél a gonosz befolyástól való teljes elzárkózásra szólított fel a gyülekezeten belül, de a gyülekezet valószínűleg tévesen értelmezte azt, amit Pál 1Kor. 5,10-11-ben igyekszik helyreigazítani. E levél megírása után Pál újabb nyugtalanító híreket kapott „Khloé embereitől”, melyek szerint a gyülekezetben pártoskodás és különböző egyéb bűnök ütötték fel a fejüket, többen pedig (valószínűleg a meg nem tért zsidók közül való tanítók) Pál apostoli tekintélyét is kétségbe vonták. A gyülekezet ezenkívül konkrét problémákkal kapcsolatban kérte ki Pál tanácsát egy levélben. Minderre válaszul született az 1Korinthusi levél.

Pál a levéllel és a gyülekezet problémáinak rendbetételére vonatkozó megbízással Timótheust küldte a gyülekezetbe, de ez a próbálkozás valószínűleg nem hozta meg a várt sikert. Feltételezhető, hogy Pál maga is tett ezután egy rövid látogatást a gyülekezetben (ugyanis 1Kor. 13,1 tanúsága szerint „harmadszor” készül meglátogatni a gyülekezetet), erről azonban Ap. csel.-ben nem esik szó. Mivel a korinthusi probléma e levél nyomán sem oldódott meg teljesen, Pál Timótheust küldte a gyülekezetbe, de ő valószínűleg nem járt sikerrel. Így Pál valószínűleg maga tervezett elutazni Akhájiába, de csak azután, hogy a gyülekezet megváltoztatja magatartását. Ezért a látogatás előkészítése érdekében Tituszt küldte előre, akivel újra kellett volna találkoznia Troászban. Mivel ez elmaradt, Pál nyugtalanodva tovább ment Macedóniába, és itt végül sikerült találkoznia Titusszal, aki ébredésről számolt be a korinthusi gyülekezetben. Pál ekkor döntött a gyülekezet meglátogatása mellett, és részben örömeinek kifejezésére, részben a látogatás előkészítése érdekében írta meg a 2Korinthusi levelet.

Az I. Korinthusi levél

A keletkezés körülményei és ideje: A levél Pál efézusi tartózkodása idején keletkezett (ld. Ap. csel. 19,1-20), abban az időben, amikor az efézusi misszió kiteljesedése előtt ígéretes lehetőségek nyíltak meg. Az apostol ekkoriban a jeruzsálemi keresztényeknek történő adománygyűjtésben is részt vett. Pál nyugtalanító híreket kapott a gyülekezet felől, később pedig a gyülekezet három tagja, Sztefanász, Fortunátusz és Akhaikosz adománnyal együtt egy levelet hozott neki, melyben a gyülekezet eligazítást kért bizonyos kérdésekkel kapcsolatban. A keletkezés feltételezhető ideje i. sz. 55 ősze (Pál macedóniai és akháji látogatásra készült, de pünkösdig, azaz május-júniusig még Efézusban szándékozott maradni, ezért feltételezhető, hogy a levelet néhány hónappal korábban írta).

Pál szerzőségét a történetkritikai szemléletű irányzat sem vitatja, de többféle formában is kétségbe vonták a levél integritását, azaz egységes voltát. Általános vélemény, hogy több egymás után írt levél utólagos összeszerkesztésének eredménye, és ennek alapján feltételezték, hogy a gyülekezetnek írt első, elveszett levél részeit is tartalmazza. E feltételezésnek ellentmond, hogy az ókeresztény források egységes iratként kezelték a levelet.

Általános irodalmi és tartalmi sajátosságok: A levél tartalmilag és műfajilag is a legsokrétűbb a páli levelek között. Kevésbé emlékeztet teológiai fejtegetésre, inkább az élőbeszédhez közelít a hangvétele. Stílusában váltakozik a logikai elemzés, az irónia, a kérlelés, a 13. fejezet pedig egyenesen himnikus hangvételű. Témáját alapvetően a következő kérdés köré csoportosíthatjuk: hogyan kezelhető az a helyzet, amikor a keresztény tanítás és erkölcsi normák több ponton összeütközésbe kerülnek a pogány (vagy szekularizált) világ erkölcsi felfogásával és gyakorlatával? Ez számos kérdéskört érint, melyeket a következő pont tárgyal részletesen.

A levél szerkezete és mondanivalója:

A levél négy fő egységre osztható:

I. Bevezetés (1,1-9)

II. A korinthusi gyülekezetben uralkodó problémák kiértékelése (1,10-6,20)

III. A gyülekezet általi írásos megkeresésre adott válasz (7,1-16,9)

IV. Záró üdvözlések (16,10-24)

A bevezetés jelentősége: Figyelemre méltó, hogy az apostol a később tárgyalt súlyos fogyatékoságok hátterén is „elhívott szenteknek” nevezi a gyülekezet tagjait, mintegy kijelentve, hogy Isten továbbra is ilyenek szeretné látni őket.

A levél az alábbi sorrendben tárgyalja a különböző kérdéseket:

- Szakadások és versengés (1,10-4,21): Az apostol először is éles határt von „Isten bölcsessége” és a „világ bölcsessége” között, hangsúlyozva, hogy ő az utóbbit képviseli. Ez nem más, mint a megfeszített Krisztusra vonatkozó tanítás, melyet az újjá nem

született „testi” emberek nem tudnak megérteni. Ilyen „testi” állapotban van még a gyülekezet nagy része is, mivel Krisztus helyett emberekre tekintenek. Pál egyértelművé teszi, hogy az igahirdetők csak eszközök, de Isten az, aki „a növekedést adja”. Ha valamilyen értelemben helyes dolog emberekre tekinteni, csakis úgy, ahogyan Pál javasolja: „Legyetek az én követőim, mint én a Krisztusé”.

- Paráznaság (5. fej.): Felrója a gyülekezetnek, hogy nem különültek el ettől a nyilvánvaló büntől, hanem inkább felfuvalkodtak, és a „kovász” jelképére utalva figyelmeztet, hogy a megtúrt bűnök az egész gyülekezetet megronthatják. Aki tehát hívőnek vallja magát, és nyíltan bűnben él, attól el kell különülni, amitől talán jobb belátásra tér.
- Világi bíróság előtt perelés (6,1-8): Ezzel kapcsolatban arra emlékezteti a gyülekezetet, hogy majdan a világot fogják megítélni, ezért méltatlan hozzájuk, ha világi bíróság előtt pereskednek egymás ellen. A vitás kérdéseket a gyülekezet előtt kell rendezni, de még jobb, ha a méltánytalanságot is inkább türelemmel kezelik, és nem azonos mértékkel vágnak vissza.
- Óvás a „paráznaság” ellen (6,9-20): E szakasz lezárja a levél első nagy tartalmi egységét, kijelelve, hogy bármilyen megtúrt bűn kizárja az üdvösséget. A „paráznaság” ilyen összefüggésben nem csupán a szexuális értelemben vett paráznaságra utal, hanem általánosságban a szándékos bűnre vonatkozik. Az Istentől való tudatos elszakadás automatikusan paráznaságnak minősül, nincs más alternatíva. A legfontosabb szempont, ami visszatérhet a paráznaságtól: az ember magasztos rendeltetése (a test a „Szentlélek temploma”) és a megváltottság tudata („áron vétettetek meg”).
- Házasság, hajadonság/nótlenség, özvegység (7. fej.): Ez a szakasz már a gyülekezet által levélben felvetett kérdésekkel foglalkozik. Az apostol a házasság kérdéséről szólva már az elején kijelenti, hogy úgy a házasságban való élet, mint az egyedül maradás „kegyelmi ajándék”, erkölcsi szempontból egyik sem magasabb rendű a másikinál. Ha valakinek szenvedést okoz, hogy társ nélkül éljen, akkor nem erre hivatott, jobb, ha megházasodik, vagy férjhez megy (óvás a saját elhatározásból vállalt, értelmetlen „cölibátustól”). A házastárstól való elválás viszont Isten parancsolata szerint tilos (a házasságtörés esetét kivéve), és még egy hívő és nem hívő fél házassága esetén is jobb, ha a felek közös akarattal együtt maradnak, mert a hívő fél jó bizonyosság lehet a társa számára. A „hajadon” (más fordítás szerint: szűz) és az „özvegy” valószínűleg olyan hívőkre (elsősorban talán nőkre) utal, akik családi állapotukból kifolyólag több időt tudtak szánni a gyülekezeti feladatok, különféle szolgálatok ellátására (az özvegyekről ld. még I. Tim. 5.3-16). Számukra az apostol saját véleménye alapján azt javasolja, hogy a szolgálat szempontjából jobb, ha egyedül maradnak, de ha helyesnek látják, megházasodhatnak, illetve férjhez mehetnek (újabb óvás a szélsőségektől!).
- Bálványáldozatok és a keresztyén szabadság használata (8-9. fej.): Az apostol leszögezi, hogy bálványistenek nincsenek, ezért nyugodtan elfogyasztható a mészárszékekben árult, előzetesen bálványoknak áldozott hús. Ha viszont egy újonnan megtért, vagy erőtlenséggel lelkismeretű gyülekezeti tag megbotránkozik ezen, akkor helyesebb lemondani a hús fogyasztásáról. Az általános alapelv: Ne mi akarjuk a mások lelkiismeretét a magunkéhoz idomítani, hanem fordítva, mi alkalmazkodjunk az erőtlenséggel lelkismeretűekhez. Pál a 9. fejezetben a saját példáján szemlélteti, hogy a gyülekezet érdekében hogyan mond le olyan kiváltságokról, amelyekhez joga lenne (nevezetesen, hogy a gyülekezet anyagi javaiból részesüljön), nehogy egyeseket megbotránkoztasson, és mindenkor azok gondolkodásához igazodik a missziómunka során is, akiket meg akar szólítani.
- Bálványimádás (10. fej.): A pusztai vándorlásra hivatkozva Pál kiemeli, hogy mindenki bálványimádásba eshet, ha nem vigyáz. Bálványimádásnak tekinthető ezen a háttéren az is, ha valaki azzal okoz botránkozást, hogy csak a saját szempontjai szerint cselekszik, tekintet nélkül mások érzékenységére. A bálványáldozati hús kérdésére visszatérve azt ajánlja, hogy mindenki inkább a másik ember hasznát keresse a maga igazságérzetének mindenáron való kielégítése helyett.

- Elfogadható magatartás az istentiszteleten (11. fej.): A fej befedezésére vonatkozó utasításokra valószínűleg azért volt szükség, mert a nők között minden bizonnyal egy felsőbbrendűséget hirdető, a férfiak vezető szerepét elutasító irányzat kezdte felütni a fejét, mely elsősorban a korabeli szokások (a fej befedezése a nők számára) elvetéséhez is vezetett. Ezzel kapcsolatos lehet az a később elhangzó, sokszor félreértett intelem is, hogy „a ti asszonyaitok hallgassanak a gyülekezetben” (14,34): úgy tűnik, kifejezetten e gyülekezetre vonatkozott ez a felszólítás, mivel a korinthusi nők hajlamosak lehettek arra, hogy az istentiszteleteket közbeszólásokkal megzavarják. Akkoriban nem egymás mellett ültek a házastársak, hanem a nők és a férfiak a terem két oldalán foglaltak helyet, tehát az asszonyoknak át kellett kiabálniuk féjeikhez, vagy pedig egymással kezdtek el „diskurálni”, amivel megzavarták az istentiszteletet. A „szóljanak” a görög *lalein* megfelelője, ami „beszélgetni, fecsegni” értelemben használatos itt. E fejezet az úrvacsorán előforduló visszasságokat is érinti: vélhetőleg ezt az alkalmat olyan közös étkezéssé fokozták le, melynek során egyesek otthonról hozott eledelből lakmároztak, másoknak pedig semmi sem jutott. Az apostol a szereztetési igékkel emlékezteti a gyülekezetet e szent cselekmény helyes lebonyolításának módjára.
  - Nyelveken szólás, prófétálás (12-14. fej.): Pál itt is a pozitív minta bemutatásával kezdi a témát: az emberi test hasonlatával mutatja be, hogy mindenki kapott valamilyen lelki adományt, melyek kiegészítik és támogatják egymást. Ezek az ajándékok kivétel nélkül a Szentlélektől származnak. E témához kapcsolódik a szeretet himnusza is (13. fej.), mely kifejezi, hogy ezen ajándékokat egyedül a szeretet cselekedése teheti értékessé, minden lelki ajándék helyes használata az ebben való növekedéstől függ. Erre az előzetes bevezetésre nyilván azért volt szükség, mert a probléma gyökere az egy adott lelki ajándékkal (nyelveken szólás) való kérkedés volt. Elképzelhető az is, hogy egyesek már a mai karizmatikus mozgalmakhoz hasonlóan az eksztatikus „nyelveken szólást” gyakorolták, ami már egyenesen démoni hamisítványnak tekinthető. Az apostol a nyelveken szólással, mely a szükséges lelki ajándékok közül csak az egyik, szembeállítja a prófétálást, amire viszont mindenki elhívást kapott. A nyelveken szólásnak megvan a maga jelentősége és szerepe, de értelemet csak akkor nyer, ha az igazságról való bizonyágtételre használják. Ha a gyülekezet látogatói miatt szükség van rá, akkor úgy kell gyakorolni, hogy mindig legyen, aki „megmagyarázza” az elhangzottakat. Helytelen viszont öncélú módon kérkedni vele.
  - A halottak feltámadása (15. fej.): Erről nyilvánvalóan azért kellett Pálnak szólnia, mert voltak, akik nem hittek a halottak feltámadásában. Ezzel kapcsolatban az apostol határozottan kijelenti, hogy a Krisztusban való hitnek a feltámadás elfogadása nélkül nincs semmi értelme. Jézus olyan értelemben is helyreállította Ádám bukását, hogy feltámadásával az ember visszanyerte a jogot, illetve a lehetőséget az örök életre. Krisztus feltámadását tanúk igazolják, többek között maga Pál is, ha pedig ez valóság volt, akkor ugyanolyan valóság lesz a halottak feltámadása is, hasonlóan ahhoz, ahogyan az elvetett magból törvényszerűen új növény sarjad. Ez az a végső reménység, ami az igazság cselekvésére való állhatatosságban is megerősíthet.
- Záró üzenetek (16. fej.): Az apostol az adománygyűjtésben is szervezettségre buzdít. A gyülekezetet felszólítja a hozzájuk érkező munkatársak megbecsülésére és arra, hogy mindenben elsősorban a szeretetet gyakorolják.

A II. Korinthusi levél

A keletkezés körülményei és ideje: Pál a levelet valószínűleg több hónappal az 1Korinthusi levél után írta, valószínűleg Makedóniából, útban Akhája felé, miután Titusztól öröndetes híreket kapott a gyülekezetben elindult ébredésről. A levél az előzőnél is személyesebb hangvétellű, jobban előtérbe kerül benne Pál személye.

A történetkritikai szemléletű teológia egyes képviselői e levelet is utólagos szerkesztés eredményének tartják. Többen feltételezik a „könnyek levele” néven említett irat létezését,

1Kor 2,4 alapján, ami azonban ugyanolyan joggal vonatkozhat az 1Korinthusi levélre is, melyet Pál valószínűleg felindult lelkiállapotban, lelki vívódások közepette írt.

A levél irodalmi és tartalmi jellegzetességei: A levél Pál egyik legszemélyesebb hangvételi írása, melyet kevésbé jellemez az érvelő megközelítés. Az apostol elsősorban buzdításnak szánta a gyülekezet ébredésének további serkentése érdekében, és itt foglalkozik behatóbban a személyét ért vádakkal is, melyekkel a hamis tanítók illették. A levél keletkezésének körülményeiről és Pál pályafutásáról, valamint a gyülekezet miatt elszenvedett lelki küzdelmeiről is igen átfogó képet kapunk. Sajátos vonása a levélnek a „királyi többség” időnkénti használata, mellyel Pál valószínűleg nagyobb súlyt akar adni mondanivalójának, esetleg így azonosítja magát a gyülekezettel kapcsolatba került többi munkatársával.

A levél szerkezete és mondanivalója: Személyes hangvétele miatt a levél igen nehezen tagolható, de alapvetően két fő tartalmi egység különíthető el benne:

1. A bevezető üdvözet után az apostol buzdítással kezdi a levelet, majd rátér a gyülekezeteknek való szolgálata során kiállt szenvedésekre, melyeket azonban örömmel vállal. E rész a 7. fejezet végéig tart.

E szakaszt átszövik a gyülekezetnek szóló személyes hangú kijelentések, melyek az apostol abbéli vágyát tükrözik, hogy az ő szolgálatuk és Isten ereje által a gyülekezet jusson el a teljes lelki ébredésre és a teljes megvilágosodásra, amit többek között a világ teremtésével egyenrangú eseménynek ír le (4,6).

Az apostolok „követek”, akiknek elsőleges feladata az emberek megbékéltetése Istennel. Éppen ezért Pál különösen örül annak, hogy noha megszorította a gyülekezetet, de ez „Isten szerinti szomorúság” volt, ami „üdvösségre való megbánhatatlan megtérést szerez”.

A 8-9. fejezet a többi gyülekezetnek való adakozásra buzdít, melynek során Krisztus önzetlen szolgálatát, önmegalázkodását állítja példaként a gyülekezet elé, ami a legfőbb ösztönzés a szeretet és az irgalmasság gyakorlására (ld. kül. 8,9)

2. Pál a levél második felében inkább az ellenségei által megfogalmazott vádakkal foglalkozik, melyekkel apostoli szolgálatát akarták lejáratni. Ezek többek között a következők voltak:

- Nincs ajánlólevele a tanításhoz (3,1)
- Kifosztotta a gyülekezetet a rábízott pénzek elsikkasztása révén (8,20-23)
- „Test szerint jár”, azaz nem rendelkezik a Szentlélek erejével (10,2)
- Dicsekvő (10,8,15)
- A távolból kemény hangú leveleket ír, de a személyes jelenléte „erőtlen” (10,10)
- Nem fogadta el a gyülekezet adományait, hanem méltatlan módon fizikai munkával tartotta fenn magát (11,7)
- Mivel nem tartozott az eredeti apostolok közé, nem volt felhatalmazva a tanításra (11,5, 12,11-12).

Pál védekezésében először is arra hivatkozik, hogy sem ő, sem munkatársai nem kérkedtek mások munkájával, hanem folyamatosan végezték szolgálatukat (10. fej.). Pál áldozatokat, sőt komoly szenvedéseket vállalt fel az evangéliumért, többek között a korinthusi gyülekezetért is (11. fej.). Közvetlenül Istentől kapott kijelentéseket, de hogy el ne bizakodjék, „tövis adatott a testébe” (valószínűleg szembetegsége volt), így inkább az erőtlenségéről beszél szívesebben, melynek révén Istentől erőt kaphat (12. fej.). Ezen túlmenően ellenségeire fordítja vissza azok vádjait: más gyülekezetektől szerzett ajánlólevelekkel lopózkodtak be a korinthusi gyülekezetbe (3,1), de a munka terhe alól kivonták magukat, ami nyilvánvalóvá tette, hogy „hamis munkások” (11,13-15). Pál kimutatja, hogy ha hozzájuk hasonlóan dicsekedne is, még akkor sem maradna alul velük szemben. Mindezzel az apostol azt teszi nyilvánvalóvá, hogy szolgálatának megítélésében nem emberi vélemények befolyásolják. Az emberi vádakkal szemben Istenre bízva, hogy szolgálatának hitelességét igazolja.

Az apostol a levél záró szakaszában (12,14-13,13) közelgő látogatására készíti fel a gyülekezetet, bejelentve, hogy ha szükséges, apostoli tekintélyénél fogva szigorúbb

eszközökkel is kész élni, de inkább azt szeretné, ha a gyülekezet tagjai már távollétében megvizsgálnák magukat, és inkább azért imádkozik, hogy teljesen vessék el maguktól a gonosz cselekedeteket.

A Galáciabeliekhez írt levél

A címzettek azonosítása és a levél keletkezésének háttere: A címzés tanúsága szerint a levél „Galácia gyülekezeteinek” íródott (1,2). A Galácia név szűkebb értelemben a galaták által lakott területet jelentette, tágabb értelemben pedig a szintén „Galatia” elnevezésű tartományt, melyhez azonban nem csupán a galaták lakta területek tartoztak, hanem az ettől délre fekvő vidékek is. A galaták kelta eredetű népcsoport voltak, akik először Itáliába törtek be i.e. 400 körül (387-ben Rómát is elfoglalták egy rövid időre), később Görögországot is meghódították, végül pedig, miután innen kiűzték őket, Kis-Ázsia középső részén telepedtek le, ahol keveredtek a helyi lakossággal (e területet ezért Gallograeciának is hívták). Harcias természetük miatt keresett zsoldosok voltak. Augustus császár i.e. 25-ben egy tartományban egyesítette őket a vidék többi népeivel.

Pál apostol misszióútjai során kétszer is érintette a területet (Csel 16,6; 18,23; vö. Gal. 4,13). ApCsel beszámolója nem szól bővebben az itteni gyülekezetek alapításáról, arról viszont 18,23-ban említést tesz, hogy Pál második misszióútja végeztével, Jeruzsálemben meglátogatta „Frígia és Galácia gyülekezeteit”. Ennek alapján arra következtethetünk, hogy már Európába érkezése előtt bizonyos időt töltött Galáciában, és ekkor alapította az itteni gyülekezeteket. Gal:14-15 szerint az itteni hívők mélyen ragaszkodtak Pál apostolhoz, úgy fogadták, „mint Isten angyalát, mint Krisztus Jézust”, amiben nyilván az is közrejátszhatott, hogy Pál igen beteg, vagy legalábbis legyengült állapotban lehetett, amikor Galáciában járt. Vitatott, hogy Pál a szorosabb értelemben vett Galácia gyülekezeteinek írta-e a levelet, vagy pedig a címzettek köre az első misszióúton alapított dél-galáciai gyülekezeteket (pl. a szintén Galácia tartományához tartozó Listrát és Derbét) foglalta magában. A „dél-galáciai elmélet” képviselői azzal érvelnek, hogy az Észak-Galáciában élő galaták nem tudtak görögül (mivel Kis-Ázsia belső területei a hellén kultúrától nagyrészt érintetlenek voltak), és zsidók sem éltek itt, tehát zsinagógák sem voltak, ahol az apostolok az evangéliumot hirdethették volna (ennek ellentmond, hogy ez a körülmény – zsinagóga hiánya - Filippiben sem akadályozta meg az apostolokat abban, hogy missziót folytassanak a helyi lakosság körében, ld. ApCsel Csel 16,11-15). Az „észak-galáciai elméletet” vallók fő érve, hogy Pál nem szólította volna „galatáknak” (Gal. 3,1) a más nyelvet beszélő pysidiaiakat és lykaoniakat, továbbá hogy a levélben elsősorban a pogányok szemszögéből beszél a hit általi megigazulásról. Az elmélet képviselői kimutatják azt is, hogy a hellén kultúra hatásának voltak nyomai az észak-galáciai területeken is, tehát ott, ahol a galaták éltek. A kérdés nem dönthető el teljesen egyértelműen, azaz nem tudjuk egészen pontosan meghatározni, hogy Pál mely gyülekezetekhez írta a levelet, bár az „Óh balgatag galaták!” felkiáltás az „észak-galáciai elméletet” látszik inkább igazolni.

A „galáciai probléma”. A levél polemikus, helyenként kifejezetten szenvedélyes hangneme arra utal, hogy a galáciai gyülekezetekben a Pál által hirdetett evangéliumtól való súlyos elhajlás ütötte fel a fejét. A levél utalásaiból arra következtethetünk, hogy a galaták „más evangéliumra hajlottak”, ami elsősorban az ószövetségi ceremonális törvény újbóli megtartásában nyilvánult meg. Nem tudjuk pontosan, honnan jöttek azok a tanítók, akik ezt hirdették, de valószínűleg közülük lehetett azokhoz a zsidókból lett „judaizáló” keresztényekhez, akik az apostoli zsinatot megelőzően is hasonló feltételekhez kötötték a pogányokból lett hívők üdvösségét (ld. ApCsel 15,5). A levél szenvedélyes hangnemét az indokolhatja, hogy e tanítók valószínűleg igen erőszakosan és hatásosan léptek fel. Pál fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy „nincs más evangélium” azon kívül, melyet ő hirdet (1,6-7), és még ha maguk az apostolok hirdetnének is mást, az is „legyen átok” (1,9). Ez a kategorikus és Páltól merőben szokatlan megfogalmazás is arra utal, hogy erőteljes lehetett a gyülekezetekben folyó tértítés, és fennállt a veszélye, hogy a galaták egyenesen hitük

alapjait tagadják meg a tévtanítók befolyására, akik valószínűleg Pál iránt is ellenszenvvel viseltettek. Pál szenvedélyes hangnemét az is indokolhatja, hogy noha hírt kapott a galaták között elharapózó tévtanításról, a levél megírásának idején valamilyen okból nem tudott személyesen elmenni hozzájuk, ezért csak a levélen keresztül szólíthatta meg őket (erről bővebben lásd a következő pontot).

A keletkezés helye és ideje: A levélben semmilyen támpont sem utal arra, hogy Pál mikor és honnan írhatta a levelet. Egyesek ezt tartják Pál legelső levelének, abból indulva ki, hogy ekkor még nem létezett az apostoli zsinat határozata, mely kimondta, hogy a pogányoknak nem kell megtartaniuk az ószövetségi ceremóniális törvény előírásait. Ennek azonban ellentmond, hogy Pál Gal 2,1-ben utal jeruzsálemi látogatására, melyet éppen a körülmétkedés kapcsán említ meg. Mivel a körülmétkedés kérdése ApCsel 15. fejezetének feljegyzése szerint az apostoli gyűlésen került kifejezetten előtérbe, kézenfekvő arra következtetni, hogy Pál a fenti szakaszban az apostoli zsinat eseményeit írja le a saját szemszögéből. Mivel a levél stílusa és az abban tárgyalt kérdések szoros kapcsolatot mutatnak a korinthusiakhoz írt levelekkel és a Római levéllel, a legvalószínűbbnek az látszik, hogy Pál Efézusból írhatta a Galáciabeliekhez írt levelet (a két korinthusi levélhez hasonlóan), amikor huzamosabb időt töltött a városban. Mivel az itt töltött időszakot i.sz. 55-57-re tehetjük, a levél inkább ebben az időszakban keletkezhetett, feltehetőleg a korinthusi levelek után nem sokkal, kb. 56-57-ben. Az efézusi keletkezést feltételezve megmagyarázható az is, hogy Pál miért nem tudta személyesen meglátogatni a galáciai gyülekezeteket. ApCsel leírásából kiderül, hogy az apostol nagyszabású missziómunkát végzett Efézusban, mely kifejezetten az ő személyéhez kötődött. 1Kor 16,9-ben úgy fogalmaz, hogy „nagy kapu nyílt meg előtte”, ezért nem lehetett tanácsos elhagyni ezt a területet, akárcsak egy rövidebb időszakra is. E szakaszból az is kiderül, hogy Pálnak Efézusban „sok ellensége” volt, és a velük folytatott küzdelem szintén lekötötte az idejét és erejét (más levelek kapcsán felmerült, hogy Pál esetleg még rövidebb fogságban is volt Efézusban, amiről azonban ApCsel beszámolója nem szól).

A történetkritikai szemléletű bevezetés-tudomány álláspontja: A történetkritikai bevezetés-tudomány részéről (Pál más leveleitől eltérően) nem merült fel komolyabb kétely a levél egységes voltát illetően.

A levél irodalmi és tartalmi jellegzetességei: A Galatákhoz írt levelet „kis római levélnek” is szokták nevezni, mert számos ponton közvetlen párhuzamok mutathatók ki a Római levéllel. A legfontosabb ilyen helyek a következők:

Gal 2,15-21 – Róm. 3,21-31 (a megigazulás módja)

Gal 3,6-18 – Róm 4,1-25 (Ábrahám mint a „hívók atyja”)

Gal 4,6k – Róm 8,12-17 (a Lélek gyümölcsei)

Gal 5,13-25 – Róm 8,12k; 13,8-10 (a Lélek szerint élet)

A levél feltűnő sajátossága a polemikus hangnem, és az, hogy a bevezetés nem tartalmaz hálaadást (ennek okát lásd a tartalmi áttekintésnél), az apostol a rövid köszöntés után - mintegy „in medias res” - mindjárt a fő problémára tér rá. A többi páli levélben szokásos személyes üdvözlések is hiányoznak belőle. Összességében szikár, csak a fő problémára összpontosító stílus jellemzi, ugyanakkor kiérződik belőle az apostolnak a gyülekezet iránt érzett aggodalma is. A levél a fenti okok miatt Pálnál szokatlan hirtelenséggel ér véget. Nem hiányzik azonban belőle a levél fő tanításából eredő gyakorlati következtetések levonása, hasonlóan más páli levelekhez.

Tartalmi vázlat és mondanivaló:

A levél fő tartalmi egységei a következők:

I. 1,1-5, Címzés és üdvözlés

II. 1,6-12, Bevezetés, melyben az apostol röviden felvázolja a körülményeket, és értékeli azokat, valamint bemutatja a levél témáját

III. A téma kifejtése, mely a következő részekre tagolható:

A) 1,13-2,14, Történelmi áttekintés, melyben Pál a rá bízott evangéliumi kijelentés szempontjából értékeli a maga és a jeruzsálemi „tekintélyesek”, azaz a fő apostolok viszonyának alakulását.

B) 2,15-5,12, A levél fő része, a hit általi megigazulás, a törvény és a kegyelem viszonyának tanító jellegű kifejtése, különös tekintettel az Ábrahámmal kötött szövetség mibenlétére.

C) 5,13-6,10, Buzdítás a Lélekben való életre, gyakorlati tanácsok a gyülekezeteknek.

IV. 6,11-18, Zárszó és áldás

Részletes tartalmi áttekintés:

I. A többi páli levélhez képest Pál sokkal részletesebben határozza meg a saját szolgálatát, és az áldáskívánás elsősorban Krisztus bűnért való áldozatát hangsúlyozza, nyilvánvalóan megelőlegezve a levél mondanivalóját. Feltűnő, hogy a levél üdvözléséből hiányzik a hálaadás (amely a többi páli levél mindegyikében megtalálható). Ennek minden bizonnyal az az oka, hogy a jelen körülmények között nincs miért hálát adni, sőt inkább olyan helyzetben van a gyülekezet, hogy azonnali beavatkozásra van szükség. Az apostol mintegy „mentőkötelet” dob oda a címzetteknek, hogy ezzel is érzékeltesse a probléma súlyosságát. A továbbiakban is ez a törekvés határozza meg a levél hangnemét.

II. A probléma komolyságát az szemlélteti, hogy Pál rögtön a témára térve csodálkozásait fejezi ki, hogy a galáciabeliek „más evangéliumhoz pártolnak” (a „hajlotok”-nak fordított *metatithémi* szó katonai kifejezés volt, jelentése: „átpártol, dezertál”). A tragikus ebben az, hogy „nincs más”, ti. más evangélium, más üdvösség, tehát azok, akik a krisztusi örömezenet helyett más irányba akarják „elfordítani” a galáciabelieket, a szabadulás egyetlen reménységétől, ill. forrásától fosztják meg őket. Ez indokolja Pál kemény hangnemét és a „más evangéliumot” hirdetőket minősítő erős kifejezéseket. A kétszer is megismételt „átok legyen” megfogalmazás sem Pál személyes indulatából fakad, hanem azt fejezi ki, hogy magán az efféle törekvéseken van Isten átka, vagyis akik erre vetemednek, azok magukat teszik átkozottá Isten előtt. Ezen a háttéren Pál fontosnak tartja megerősíteni, hogy az általa hirdetett evangélium sem emberi bölcselkedés eredménye, hanem az apostol azt hirdeti, amit személyesen Istentől kapott, és éppen ezért nem emberek elvárásaihoz igazodik, amikor a Krisztusban való szabadulás üzenetét közvetíti.

III.A Ez utóbbi kijelentés részletesebb indoklást kíván, ezért Pál a levél következő szakaszában fontosnak tartja, hogy a saját elhívásával szemléltesse a krisztusi evangélium kizárólagosságát, melynek érvényes voltát a többi apostol is elismerte. Pál azonban fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy amikor Istentől kijelentést és elhívást kapott, akkor nem kért megerősítést a jeruzsálemi apostoloktól, hanem azonnal hirdetni kezdte azt, amit Isten rábízott, és csak később találkozott személyesen is az apostolokkal. Az 1,13-2-21 közötti szakasz fontos kiegészítést tartalmaz ApCsel 9. fejezetéhez, illetve a 13. fejezethez képest, mely Pál megtérését és elhívását, valamint megtérése utáni, korai tevékenységét írja le, egészen az első apostoli zsinatig. Az események vázlatosan így foglalhatók össze:

- Pál megtérését követően rövid ideig Damaszkuszban tartózkodott, ezt követően három évre „Arábiába”, azaz a Palesztina földjét határoló Nabatea vidékére ment, elsősorban a szolgálatra való felkészülés végett (erről az időszakról Csel nem szól). Ezt követően visszatért Damaszkuszba, és ott tanított.
- Ezután egy rövid jeruzsálemi látogatást tett Péter apostolnál, továbbá találkozott Jakabbal, Krisztus testvérével is, aki a jeruzsálemi gyülekezet vezetője volt (Csel ezt a látogatást sem említi).
- Ezt követően kezdte meg szolgálatát Szíriában, majd pedig szülőföldjén, Kilikiában, egészen első misszióútjáig. Eközben hallomásból ismert lett a neve a júdeai keresztények előtt, akik korábban a keresztények üldözőjeként személyesen is megismerhették, és akik Istent dicsőítették Pál megtéréseért - ekkor tehát már elismert tanító volt.

- Ezt követően, „tizennégy esztendő múlva”, azaz i.sz. 50-ben ment fel Pál Jeruzsálembe, az apostoli zsinatra, ahol ismét találkozott a jeruzsálemi apostolokkal (Pál első misszióútját csak érintőlegesen említi Gal 2,2-ben, hiszen csak egy bizonyos szempontot követve idézi fel az eseményeket). Ide Barnabás mellett a görög származású Titus is elkísérte – az ő esetében már nem kívánták meg a körülmétkedést, valószínűleg éppen az apostoli zsinat határozata nyomán.
- Pál a fentiek után arról is beszámol, hogy a zsinat alatt, vagy azt követően egyfajta „munkamegosztás” történt a jeruzsálemi apostolok és Pál, mint a „pogányok apostola” között: Péter, János és Jakab végleg elismerték Pál különleges isteni elhívását, amit azzal fejeztek ki, hogy döntően Pálra bízta a pogány területeken végzett missziót, míg ők maguk elsősorban a zsidók között végzett munkát vállalták fel. Ezzel egyenrangúnak ismerték el Pál elhívását azzal, amit ők kaptak Krisztustól, és kifejezték, hogy „harcostársuknak” tekintik Pált.
- Az apostol megemlíti még, hogy – feltehetően az apostoli zsinat után, amikor már a pogánymisszió központjának számító Antiókiában tartózkodott – meg kellett feddenie az odalátogató Pétert, mert még mindig képmutató magatartást tanúsított, és csak a jeruzsálemi keresztények távollétében étkezett együtt a pogányokkal. Ez azt mutatja, hogy milyen erősen éltek még a régi beidegződések egyes zsidókból lett hívőkben. Pál leírása azonban azt érzékelteti, hogy amikor nyilvánosan megfeddte Pétert, végleg megszűnt ez a probléma.

III.B. Pál ezt követően, a 2,15 versztől rátér a galáciai problémával kapcsolatos tanító kifejtésre. Azt hangsúlyozza, hogy a megigazulás forrása maga Krisztus, illetve a benne való hit, nem pedig a törvény. Pál már előre megfogalmazza a kategorikus kijelentést, melyet később hosszabb fejtegetés révén bizonyít is: „a törvény cselekedeteiből nem igazul meg egy test sem”. Kijelenti továbbá, hogy a Krisztusban való hit révén az ember „meghal a törvénynek”, amit szintén később fog indokolni. E kategorikus kijelentések célja az, hogy a törvény cselekedeteiről Krisztus megváltó cselekedetére, mint a megigazulás forrására irányítsa a figyelmet. A 3,1 sokatmondó kijelentése szerint a galaták „igézet”, „bűvölet” hatása alatt álltak, ez akadályozta meg őket a tisztánlátásban, noha Pál előzőleg nagyon szemléletesen és meggyőzően mutatta be előttük Krisztus helyettes áldozatát. Pál itt állítja először szembe egyfelől a hit általi megigazulást, másfelől azt a törekvést, hogy az ember a törvény cselekedeteinek megtartása által kíván igazzá lenni (ez utóbbi volt jellemző a zsidóság többségére). A döntő kérdés a következő: vajon a törvény volt a kegyelem közvetítője, vagy pedig a Szentlélek, amelyben a hívők hit által részesültek? Az apostol nem azonnal válaszol a kérdésre, hanem úgy tűnik, szándékosan kielezi a kétféle felfogás közötti ellentétet.

Először Ábrahám példáját hozza fel. Ez azért indokolt, mert a zsidók „Ábrahám fiainak” vallották magukat, de szintúgy Ábrahám az, aki ezt az ígéretet kapta: „Megáldatnak a te magodban a földnek minden nemzetségei”, személyének tehát a zsidók és a pogányok szempontjából egyaránt nagy jelentősége van. Pál ezzel összefüggésben azt hangsúlyozza, hogy Ábrahámnak az ígéretekben való hite „tulajdonított igazságul”, Isten ennek alapján tekintette őt igaznak. Pál itt előképként állítja Ábrahámot a hívők elé, akiben „megáldatnak minden népek” (1Móz 12,3). Ez a többször, több formában megismételt kijelentés képezi az apostol érvelésének középpontját. Ábrahám igazi fiai azok, akik hozzá hasonló hitet tanúsítanak Isten ígéretei iránt, és ez a hit lesz a megigazulásuk forrása.

Az apostol ezzel szembeállítja a törvény szerepét. Ezzel kapcsolatban az „átkot” kifejezést használja. Ez meglepőnek hathat, hiszen az Ószövetség több kijelentése a törvény iránti engedelmességhez kapcsolja Isten áldásait. Pál éppen ezért egy olyan kifejezést idéz fel érvelése alátámasztására, melyet 5Móz 27,26 fogalmaz meg, átkot hirdetve azokra, akik nem maradnak meg a törvény ígéiben. Ennek nyomán jelenti ki, hogy „a törvény által senki sem igazul meg”. Pál ezt a sok zsidó számára megbotránkoztatónak ható kijelentést újabb ószövetségi idézettel támasztja alá: „Az igaz az ő hite által él” (Hab 2,4), hogy eloszlassa az

önkéntes értelmezés vádját. Pál későbbre halasztja a kijelentés részletes magyarázatát, egyelőre csak azt hangsúlyozza, hogy a törvény „átkot” közvetít a bűnös emberre, míg Krisztus helyettes áldozata, „átokká tétele” ugyanakkor a kegyelem forrása. Az ebben való hit nyomán válhat valóra a Szentlélekben való járás ígérete, minek nyomán ténylegesen megvalósul a bűntől való szabadulás.

Ezt követően Pál egy jogi párhuzamot idéz fel: bárkinek a végrendelete, miután érvénybe lép, megtámadhatatlan. Az Ábrahámnak adott ígéret is ilyen „végrendelet” volt, mely Krisztus halála által vált valóra. Az „Ábrahám magva” kifejezést tehát Pál Krisztusra vonatkoztatja. Ez ellentmondani látszik annak, hogy ez a kifejezés eredetileg elsősorban a zsidó népre utal. Az apostol azonban minden bizonnyal 1Móz 22,18-ra hivatkozik, melynek nyomán jogosan tekinthető kettős érvényűnek, és vonatkoztatható végső soron Krisztusra is az ígéret, hiszen ő test szerint is Ábrahám „magva”, a zsidók közül. Az apostol a továbbiakban kifejti, hogy a négyszázharminc év múlva, az Egyiptomból való kivonulás után keletkezett, „közbenjáró” (Mózes) által adott törvény nem teszi semmissé ezt a személyesen Isten által adott ígéretet, ami továbbra is érvényben marad. A látszólagos ellentmondás feloldásaként tehát a törvény szerepét kell tisztázni.

Az apostol érvelése szerint a törvény nem képes „megeleveníteni” az embert, de nem is ez a célja. Isten azért adta, hogy az embert egy tökéletesebb kinyilatkoztatás kijelentéséig „őrizzé”, visszatartsa a gonosztól, de még inkább azért, hogy ráébressze a megváltás szükségességére. Ennek a hátterén érthető, hogy miért az „átok” szót használta korábban Pál a törvénnyel kapcsolatban. A törvény ugyanis Isten igazságát mutatja be, de egyben azt is, hogy az ember önmagától nem képes betölteni ezt az igazságot, így az „kárhoztatja” őt. Ilyen értelemben válik a törvény „Krisztusra vezérlő nevelővé” (Pál itt a *paidagogosz* szót használja, ami az ókorban a gyermekek fegyelmezéséért, rendreutasításáért felelős rabszolgát jelentette). Nem az ember megigazítása a célja, hanem az igazság bemutatása, és a megváltás szükségességére való rávezetés, míg maga a megigazulás a Krisztusban való hit által történik. Krisztus helyettes áldozatát követően maga Krisztus áldozata a megigazulás forrása, ilyen értelemben tehát az ember felszabadul a „nevelő” fegyelmező hatása alól, hiszen közvetlenül Krisztus hatalmát tapasztalja meg. Ez azonban nem jelenti a törvény eltörlését, vö. Róm. ... Aki Krisztusban van, őt „öltözte fel”, az részesévé vált az Ábrahám részére adott ígéretnek, és korábbi társadalmi státusa is semmissé válik a megváltásban való részesülés esélyét illetően (a 3,28-ban azért utalhat Pál a görögökre, a rabszolgákra és a nőkre, mert a judaista zsidó felfogás e három csoportot „alacsonyabbrendűnek” tartotta, Pál azonban azt hangsúlyozza, hogy Isten előtt nincs ilyen különbségtétel).

Az apostol a 4,1-7-ben oldja fel véglegesen a látszólagos ellentmondást: a hívők, noha az Ábrahámnak adott ígéret örökösei voltak kezdettől fogva, csak az „idő teljességének” eljövételével, Krisztus áldozatának beteljesítésével részesülhettek a fiúságban (vagyis a „nagykorúságban”) Krisztus által. Ezt követően viszont teljes mértékben igénybe vehetik a Szentlélek ajándékát, Krisztushoz hasonlóan, akinek szolgálatát szintén a Szentlélek támogatta.

Ezután Pál személyes hangú kérést intéz a galatákhoz, arra kérve és intve őket, hogy ne azoknak engedelmessékedjenek, akik az apostolok szolgálatát akarják aláaknázni azzal, hogy hamis tanításokat kényszerítenek a hívőkre (4,17). Ezt a kérést egy újabb ószövetségi párhuzammal támasztja alá. Pál itt látszólag az allegorikus írásmagyarázatot szentesíti azzal, hogy a testi és a lelki Izraelt Hágárhoz és Sárahoz hasonlítja. Ha azonban tüzetesebben megfigyeljük e szakaszt, észrevehetjük, hogy nem *allegóriáról* van szó, hanem *analógiáról*: Pál csak párhuzamot von az Ábrahám két felesége, illetve fia közötti jogi különbség, illetve Izrael és az ószövetségi egyház helyzete között. Ismael Hágártól született, emberi akarat és nem ígéret alapján, ezért rá csak a korabeli jogi előírások vonatkozhattak, tehát mivel rabszolgánál fia volt, ezért maga is szolga lett. Izsák ugyanakkor az „ígéret

gyermeke” volt, ezért részese lett az Ábrahámmal kötött szövetségnek. Hasonló különbség áll fenn a testi Izrael és az újszövetségi egyház között is: az előbbiek a törvénynek szolgálnak, és figyelemmel kívül hagyják a Krisztusban megvalósult, magasabbrendű ígéretet, míg az utóbbiak esetében beteljesül az Ábrahámnak adott ígéret, és lelki értelemben „Ábrahám magvává” válnak. A „magasságos Jeruzsálem” kifejezés a rokon bibliai kifejezések alapján a „mennyei Jeruzsálemre”, az el nem bukott angyalok és a megváltott emberek közösségére, illetve a Jézus által említett „mennyei országára”, Istennek a megváltottak között megvalósuló uralmára utal (ilyen értelemben már a zsidó irodalomban is előfordul e kifejezés).

Pál az 5. fejezet elején még utoljára megerősíti, hogy a „törvény szolgasága” és a kegyelemben való élet összeegyeztethetetlenek, ha valaki a törvény önerőből való megtartását tekinti a megigazulás forrásának, az a kegyelemből „kiesett”. Ennek nyomán érthető Pál 5,12-ben tett ironikus megjegyzése is: azok, akik a körülmetélkedést erőltetik, jobb, ha férfiatlanítanak magukat, mert ezzel alkalmatlanokká válnának az Istennel való közösségre, ami híven tükrözné valódi állapotukat.

III.C. Ezt követően Pál már a Krisztus által adott „szabadság” mibenlétét részletezi, melyről röviden már a 4,4-7-ben is említést tett. E szabadság lényege, hogy a hívő Isten Lelke által képes valóságosan is betölteni a szeretet törvényét (ez alátámasztja, hogy Pál nem magát a törvényt kárhoztatta korábban, hanem csak a törvény általi megigazulást hirdető felfogást). A „test” (gör. *sarx*, az ember bűnnel áthatott, természetes énye) természetétől fogva ellenkezik a Szentlélekkel, de a Lélek befolyása által legyőzhető. Pál a „test cselekedetei” és a „Lélek cselekedetei” szembeállításával arra utal, hogy egyedül a Szentlélek képes átformálni az embert oly mértékben, hogy cselekedetei ne essenek a törvény kárhoztatása alá. Ez nem egy automatikus állapot, a hívőknek folyamatosan „meg kell feszíteniük” a testet, és ápolniuk kell az Istennel való közösséget a Szentlélek által. Az istentől kapott szabadság tehát folyamatos felelősséget is jelent, hiszen az ember dönthet amellett, hogy megmarad az Istennel való közösségben, de amellett is, hogy visszatér a „test cselekedeteihez”.

A Lélek általi szabadság további folyománya, hogy az ember nemcsak önmagáért, hanem a többi emberért is felelősséggel tartozik. Ez elsősorban mások terheinek hordozásában nyilvánul meg, hiszen ezáltal tölthető be „Krisztus törvénye”: Krisztus szolgálata is az emberiség terheinek hordozásából állt, nemcsak a kereszten, hanem már földi életében is

IV. A levelet a többi páli levélhez képest szokatlanul rövid befejezés zárja le (6,11-18). Pál ebben újra hangsúlyozza, hogy a körülmetélkedést követelő tanítók csak dicsekedni akarnak azokkal, akik engedelmeskednek neki, csupán híveik táborát kívánják növelni, de ők maguk sem törődnek a törvény valódi megtartásával. Önmagában már ez is leleplezi valódi törekvéseiket. Pál ellenben Krisztus keresztségében „dicsekszik”, vagyis az ebben megnyilvánuló isteni kegyelmet hirdeti örömmel, és szolgaságának „bélyegei” (gör. *stigmata*) nyilvánvalók. Pál itt természetesen nem a szó középkori, katolikus egyházon belüli értelmében beszél „stigmák”-ról (vagyis arról, hogy Krisztus szenvedésének sebhelyeit viseli maga is), hanem feltehetőleg arra az Egyiptomban szokásos gyakorlatra utal, hogy a rabszolgák testére bélyeget sütöttek, hogy egyértelműen azonosítható legyen, ki a tulajdonosuk. Pál szolgaságának „bélyegei” valószínűleg Krisztusért viselt szenvedésének látható nyomai, de átvitt értelemben gondolhatunk apostoli szolgálatára, illetve magára a hiteles evangéliumi üzenetre is, melynek hirdetése miatt érik szenvedések.

A levél végén Pál nem csupán a gyülekezetre mint közösségre, hanem a tagok „lelkére” (gör. *pneuma*) kéri Krisztus kegyelmét, vagyis a kegyelem működésének helyeként utal az emberi lélekre (ilyen szóhasználat még Fil 4,23-ben és Filem 25-ben fordul elő).

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bevezetéstán:

Carson, D. A. – Moo, D. J.: *Bevezetés az Újszövetségbe*. KIA, Budapest, 2007.
Tenney, Merrill C.: *Újszövetségi bevezető*. KIA, Budapest, 1997.
Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés*. Lux, Budapest, 2000.
Benyik György: *Az újszövetségi Szentírás keletkezés- és kutatástörténete*. JATEPress, Szeged, 2004.

Kortörténeti művek:

Everett Ferguson: *A kereszténység bölcsője*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998
Gyürki László: *Szent Pál apostol útjain*, Ecclesia, 1978
Kärner Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság*, Útitárs, Köln-Bécs, 1969
Merrill C. Tenney: *Újszövetségi bevezető*, KIA, 1997

Történelmi forrásmunkák:

Josephus Flavius: *A zsidó háború*, Bibliaiskolák Közössége, Budapest, 1990
Josephus Flavius: *A zsidók története* (XI-XX. könyv), Gondolat, Budapest, 1966
Suetonius: *Caesarok élete*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1964
Vanyó László (szerk.): *Ókeresztény írók IV. kötet: Eusebiosz Egyháztörténete*, Szent István Kiadó, Budapest, 1983